

MICHAŁ BIAŁKOWSKI
Toruń
ORCID: 0000-0001-5215-1271

RZECZNIK KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA ZIEMIACH ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH

DZIAŁALNOŚĆ BOLESŁAWA KOMINKA NA FORUM KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI (1956-1974)

WPROWADZENIE

Szczególną rolę w historii Kościoła katolickiego w okresie PRL odegrali biskupi. Wśród postaci kilku najbliższych współpracowników Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego zwrócić należy uwagę na pasterza Kościoła wrocławskiego Bolesława Kominka¹. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie udziału tego dostojnika

¹ Do najważniejszych prac zwartych poświęconych osobie tego hierarchy oraz jego działalności pasterskiej zaliczyć należy: *Dei Virtus. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974; *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974; B. Kominek, *W służbie Ziem Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, Wrocław 1977; J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*, Wrocław 1998; J. Pater, *Władze PRL wobec ordynariusza wrocławskiego kardynała Bolesława Kominka w l. 1956-1974*, w: *Reprezje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945-1989*, red. S. A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 119- 143; A. Swoboda, *Życie i działalność pastoralna kard. dra Bolesława Kominka (1903–1974)*, Wrocław 2004, msp; *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005; *Ksiądz Kardynał Bolesław Kominek twórca chrześcijańskich struktur życia społecznego*, red. R. Brom, J. Śliwiok, Katowice 2005; J. Pater, *Rola kardynała Bolesława Kominka w przygotowaniu orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 15 (2007), nr 1, s. 65-78; A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945–1946*, Opole 2008; K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, Legnica 2009; *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; *Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011; A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, Opole 2012; *Ksiądz Bolesław Kominek. Wspomnienia i dokumenty pastoralne pierwszego administratora apostolskiego Śląska Opolskiego (1945-1951)*, zebrał, opracował i przypisami opatrzył A. Hanich, t. 2, Opole 2012; *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013; *Budownictwo mostów pojednania. Kardynał Bolesław Kominek 1903–1974*, red. P. Gołubców, U. Pohl, B. Sobota, Wrocław 2015; J. Pater, *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 93-128.

w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych. Tekst powstał na podstawie niepublikowanych dotąd materiałów archiwalnych znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, zespół: Sekretariat Prymasa Polski, działy: Episkopat polski, Diecezje, Watykan. Szczególną wartość miały następujące kolekcje dokumentów: „Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski”, „Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski”, akta Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski, Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax* oraz Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczynności/Duszpasterstwa Dobroczynnego Episkopatu Polski. Uzupełnieniem opracowania była bogata literatura przedmiotu.

ZNACZENIE KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI
SPECJALISTYCZNYCH DLA DZIAŁALNOŚCI EKLEZJALNO-PASTORALNEJ
KOŚCIOŁA W POLSCE

Szczególne znaczenie w powojennej historii Kościoła katolickiego w Polsce zajmują dzieje Konferencji Episkopatu Polski – jej struktur organizacyjnych, obszarów działalności oraz zrzeszonych w niej hierarchów². Mimo że Konferencja Episkopatu Polski aż do 15 marca 1969 r. nie posiadała konstytutywnego aktu normatywnego, wypełniała kolegialnie najważniejsze funkcje kierownicze, przy czym największy zakres uprawnień władczych posiadali stojący na jej czele przewodniczący³. Przypomnijmy, że po zakończeniu drugiej wojny światowej funkcje te pełnili kolejno: arcybiskup/kardynał Adam Stefan Sapieha (czerwiec – sierpień 1945 r. oraz październik 1948 r. – kwiecień 1949 r.); kardynał August Hlond (maj 1946 r. – wrzesień 1948 r.); arcybiskup/kardynał Stefan Wyszyński (kwiecień 1949 r. – maj 1981 r., z przerwą w latach 1953–1956, gdy pracami episkopatu kierował ordynariusz łódzki biskup Michał Klepacz⁴); kardynał Franciszek Macharski (maj – lipiec 1981 r.) oraz arcybiskup/kardynał Józef Glemp (lipiec 1981 r. – marzec 2004 r.). Każdorazowy przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski kierował pracami Komisji Głównej, a od 1969 r. Rady Głównej – pełniąc rolę prezydium⁵.

W okresie przewodniczenia Kościołowi katolickiemu w Polsce przez Prymasa Tysiąclecia do najważniejszych obszarów pracy episkopatu należały: 1) aktywność pastoralna, którą wyrażała się poprzez tworzenie spójnych programów duszpasterskich realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmu-

² J. M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny”, 56/2, 2013, s. 4-5.

³ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014, s. 25-61; *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019, s. 61-65.

⁴ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008, s. 70-92; T. P. Zakrzewski, *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016, s. 337-340.

⁵ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, s. 93-249.

jących grupy społeczne bądź zawodowe. Inne – warte podkreślenia – obszary działań to: 2) stosunki z władzami komunistycznymi; 3) kontakty ze Stolicą Apostolską; 4) stosunki z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów; 5) relacje ze środowiskami katolików świeckich; 6) organizacja struktur kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 7) odnowa liturgii oraz studiów biblijnych; 8) działalność edukacyjna; 9) działalność wydawnicza; 10) praca charytatywna⁶.

Realizacji wskazanych wyżej celów służyły komisje specjalistyczne. Na początku lat sześćdziesiątych XX w. – obok 1) Komisji Głównej – funkcjonowało 16 komisji specjalistycznych. Były to: 2) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący abp Bolesław Kominek); 3) Komisja Maryjna (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński), 4) Komisja Katechetyczna (przewodniczący bp Jerzy Stroba); 5) Komisja Dobroczynności (przewodniczący abp Eugeniusz Baziak); 6) Komisja Liturgiczna (przewodniczący bp Franciszek Jop); 7) Komisja KUL (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 8) Komisja Prasowa (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 9) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący bp Edmund Nowicki); 10) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Studiów (przewodniczący bp Michał Klepacz); 12) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 13) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący bp Herbert Bednorz); 14) Komisja Soboru Powszechnego (przewodniczący abp Antoni Baraniak); 15) Komisja „Księżówka” (przewodniczący bp Karol Pękała); 16) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący bp Henryk Strąkowski); 17) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący bp Kazimierz

⁶ Zagadnienia te poruszone zostały w artykułach: M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 197-232; idem, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 12, 2018, s. 275-321 oraz w cyklu tekstów poświęconych recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce: M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229-272; idem, *Od Vaticanum II do bulli «Episcoporum Poloniae coetus». Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966–1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017, s. 67-100; idem, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387-446; idem, *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972-1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972-1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2018, s. 87-132; idem, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972–1978. Pomiedzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 2018, r. 52, s. 29-80; idem, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978-1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 130:2018, s. 263-323; idem, *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978-1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1978-1989, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2019 [w druku].

Józef Kowalski)⁷. Warto zwrócić uwagę na wyraźnie dominującą w episkopacie rolę kard.; Stefana Wyszyńskiego, który oprócz kierowania Komisją Główną przewodniczył aż czterem komisjom specjalistycznym: Maryjnej, KUL, Prasowej oraz Instytucji Polskich w Rzymie.

W marcu 1968 r. – na rok przed ostatecznym zatwierdzeniem pierwszego statutu Konferencji Episkopatu Polski – liczba komisji wzrosła do 28. Były to: 1) Komisja Główna (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 2) Komisja Soborowa (przewodniczący abp Antoni Baraniak); 3) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący abp Bolesław Kominek); 4) Komisja Maryjna (przewodniczący bp Stefan Bareła); 5) Komisja Duszpasterstwa Duszpasterzy (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 6) Komisja Apostolstwa Świeckich (przewodniczący kard. Karol Wojtyła); 7) Komisja Małżeństwa i Rodziny (przewodniczący bp Wilhelm Pluta); 8) Komisja Duszpasterstwa Kobiet (przewodniczący bp Ignacy Tokarczuk); 9) Komisja Katechetyczna (przewodniczący bp Jerzy Stroba); 10) Komisja Ekumeniczna (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Duszpasterstwa Dobroczynnego (przewodniczący bp Karol Pękala); 12) Komisja Liturgiczna (przewodniczący bp Franciszek Jop); 13) Komisja Reformy Prawa Kanonicznego (przewodniczący bp Piotr Kałwa); 14) Komisja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 15) Komisja Prasowa (przewodniczący bp Zygmunt Choromański); 16) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący bp Edmund Nowicki); 17) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 18) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 19) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący bp Herbert Bednorz); 20) Komisja „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący bp Karol Pękala); 21) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący bp Jan Mazur); 22) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący bp Kazimierz Józef Kowalski); 23) Komisja do spraw Powołań (przewodniczący bp Stefan Bareła); 24) Komisja Duszpasterstwa Emigracji (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 25) Komisja Misyjna (przewodniczący bp Kazimierz Józef Kowalski); 26) Komisja Spraw Zakonnych (przewodniczący bp Bronisław Dąbrowski); 27) Komisja Studiów i Seminariów Duchownych (przewodniczący bp Lech Kaczmarek); 28) Komisja *Iustitia et Pax* (przewodniczący prof. Czesław Strzeszewski)⁸.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. istniało 30 komisji, gdyż utworzono dwie kolejne: 29) Komisję do Spraw Misji z bpem Kazimierzem Józefem Kowalskim na czele oraz 30) Komisję do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych, której pracami kierował abp Bolesław Kominek⁹.

W zatwierdzonym 25 listopada 1974 r. przez Radę Główną Episkopatu Polski „Regulaminie ramowym dla Komisji Episkopatu Polski” zwracano uwagę, że zasad-

⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 118-123, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236, k. 4-12, Komisje Konferencji Episkopatu na dzień 1 III 1968 r.

⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 59, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

niczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: 1) ustalać formy i metody pracy; 2) badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; 3) uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; 4) podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; 5) zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; 6) odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; 7) prowadzić protokoły zebrań i archiwia akt; 8) pracować według ustalonego regulaminu¹⁰.

Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia KEP; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP składać na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP¹¹.

Reasumując podkreślić należy, że o ile samą działalność większości komisji charakteryzowało zaangażowanie w aktywność duszpasterską, w szczególności realizacji uchwał soborowych, to jednak wiele inicjatyw oraz postulatów musiało pozostać wyłącznie w fazie projektów, gdyż ciała te nie posiadały praktycznie nawet szątkowej autonomii wobec Konferencji Episkopatu Polski.

ZARYS DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ I NAUKOWEJ BOLESŁAWA KOMINKA DO OBJĘCIA RZĄDÓW W ARCHIDIECEZJI WROCŁAWSKIEJ W GRUDNIU 1956 R.

Bolesław Kominek urodził się 23 grudnia 1903 r. w Radlinie koło Wodzisławia Śląskiego¹². W latach 1915-1923 r. uczęszczał do Państwowego Gimnazjum w Rybniku. Następnie wstąpił do Śląskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie i równocześnie podjął studia teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Święcenia kapłańskie otrzymał 11 września 1927 r. w Katowicach z rąk ordynariusza bpa Arkadiusza Lisieckiego¹³. Następnie wyjechał do Paryża, gdzie w Instytucie Katolickim uzyskał licencjat z nauk społecznych oraz obronił pracę doktorską z zakresu filozofii „La philosophie de Rodolph Eucken à la lumière du thomisme”¹⁴.

¹⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹² J. Swastek, *Kominek Bolesław kard.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 444.

¹³ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 118.

¹⁴ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*, Legnica 2009, s. 115.

Po powrocie z Francji 1 października 1930 r. otrzymał dekret do parafii Katowice–Dąb, a w 1931 r. przeniesiony został do kurii biskupiej, gdzie objął funkcję sekretarza bpa Stanisława Adamskiego. Ordynariusz katowicki zlecił mu opracowanie spraw związanych z działalnością Instytutu Diecezjalnego Akcji Katolickiej. Od lutego 1934 r. ks. Bolesław Kominek zasiadał w Radzie Akcji Katolickiej w Katowicach jako jej sekretarz i dyrektor Instytutu Diecezjalnego Akcji Katolickiej.¹⁵ Jeszcze w tym samym roku został asystentem kościelnego Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Katowicach. Znany był również z aktywności publicystycznej, w latach 1937-1939 był redaktorem miesięcznika „Akcja Katolicka na Śląsku” oraz „Gościa Niedzielnego”.¹⁶ Wygłaszał liczne odczyty, konferencje i wykłady. Za działalność społeczną oraz rozkrzewianie idei Akcji Katolickiej odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi¹⁷.

Tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej ks. Bolesław Kominek wyjechał do Lublina. Powrócił jednak do Katowic w październiku 1939 r. i ponownie został skierowany do pracy w kurii biskupiej. Po ustanowieniu przez bpa Stanisława Adamskiego – w miejsce zawieszonych przez okupanta niemieckiego stowarzyszeń kościelnych – Referatu Duszpasterskiego w kurii katowickiej, objął funkcję jednego z trzech referentów duszpasterskich. Stanowisko to piastował aż do zakończenia działań wojennych¹⁸.

Ks. Bolesław Kominek pozostawał również w bliskich relacjach z przedstawicielami polskiego państwa podziemnego, co odegrało decydującą rolę w jego nominacji na Pełnomocnika Delegatury Rządu do Spraw Kościelno-Społecznych na terenie województwa śląskiego i Śląska Opolskiego. Wielokrotnie wyjeżdżał do Berlina w celu przekazania Stolicy Apostolskiej dokumentów dotyczących sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce. W 1944 r. objął obowiązki dziekana Okręgu Śląskiego AK¹⁹.

Po drugiej wojnie światowej pracował przez kilka miesięcy ponownie na stanowisku referenta duszpasterskiego kurii katowickiej, gdzie pracował nad reorganizacją diecezji katowickiej. Jak zauważa Robert Żurek – już 3 sierpnia 1945 r. – podczas wizyty Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda w Katowicach ksiądz Bolesław Kominek wstępnie wyraził zgodę na objęcie stanowiska administratora apostolskiego górnośląskiej części archidiecezji wrocławskiej. Nominacja na urząd administratora apostolskiego dla Śląska Opolskiego z uprawnieniami biskupa rezydencjonalnego miała miejsce 14 sierpnia 1945 r., sam zaś dekret wszedł w życie z dniem 15 sierpnia

¹⁵ A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, Opole 2012, s. 6.

¹⁶ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 118.

¹⁷ J. Pater, *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000, s. 127.

¹⁸ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, s. 118.

¹⁹ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*, s. 117.

1945 r.²⁰ Uroczysty ingres księdza administratora apostolskiego do konkatedry Świętego Krzyża w Opolu odbył się 9 września 1945 r.²¹

Do najważniejszych zadań ks. Bolesława Kominka w Opolu należała organizacja struktur kościelnych, przygotowanie do działalności kurii biskupiej, odbudowa obiektów sakralnych, praca charytatywno-społeczna skierowana głównie do tzw. repatriantów, inwalidów wojennych, wdów i sierot, Polaków powracających z robót przymusowych w Niemczech. Administrator apostolski był rzecznikiem przywrócenia Opolszczyźnie polskiego charakteru narodowego. Zabiegał o polski charakter Kościoła i duchowieństwa katolickiego²². Szczególnie dużym wyzwaniem duszpasterskim było stworzenie wspólnej struktury parafialnej i zaproponowanie jednolitej pracy formacyjnej obejmującej wszystkich mieszkańców Opolszczyzny: Niemców, autochtonów, przesiedleńców z województw centralnych oraz przybyszów z Kresów Wschodnich²³. W okresie sześciu lat rządów w Opolu (1945-1951), dzięki staraniom administratora apostolskiego odbudowano prawie sto kościołów, kurię biskupią i dom biskupi. W 1946 r. uruchomiono Drukarnię i Księgarnię Świętego Krzyża, a w 1949 r. wyższe seminarium duchowne. Działalność charytatywną prowadziły trzy centrale Caritasu²⁴.

Mimo tak wielu działań, które służyły przede wszystkim integracji nowych oraz polonizacji starych mieszkańców Śląska Opolskiego, władze komunistyczne zmusiły hierarchę do opuszczenia administratury apostolskiej. Deportowany 26 stycznia 1951 r. przebywał początkowo w klasztorze benedyktynów w Lubiniu koło Kościana²⁵. Na przełomie lutego i marca 1951 r. – korzystając z propozycji biskupa Michała Klepacza – wyjechał na odpoczynek do domu rekolekcyjnego „Księżówka” w Zakopanem. Pod koniec kwietnia 1951 r. przyjął zaproszenie kard. Adama Stefana Sapiehy i rozpoczął pracę w Referacie Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej Krakowskiej. Tam 26 kwietnia 1951 r. otrzymał nominację na biskupa tytularnego Sophene z zadaniem zarządcy polskiej części archidiecezji wrocławskiej i rezydencją we Wrocławiu. Wobec sprzeciwu władz komunistycznych nie objął urzędu, a sakrę biskupią przyjął potajemnie dopiero 10 października 1954 r. w kaplicy domowej biskupów przemyskich²⁶. Konsekratorem był ordynariusz przemyski biskup Franciszek Barda, współkonsekratorami sufragani przemyski Wojciech Tomaka oraz sufragani sando-

²⁰ A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945-1946*, Opole 2008, s. 216-220 i n.; R. Żurek, *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziem Zachodnich i Północnych 1945-1948*, Warszawa 2015, s. 156 i n.

²¹ A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945-1946*, s. 222-223.

²² J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945-1995*, Wrocław 1998, s. 70.

²³ A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945-1946*, s. 216, 239-269.

²⁴ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*, s. 117-118.

²⁵ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, s. 118.

²⁶ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 105.

mierski Franciszek Jop²⁷. Przez ponad dwa lata (1951-1953) biskup nominat pracował jako kurialny referent duszpasterstwa, prowadził wykłady zleczone z socjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w 1954 r. zorganizował Wyższy Instytut Katechetyczny w Krakowie²⁸.

W 1953 r. władze komunistyczne postanowiły skuteczniej izolować hierarchę. W tym celu zmusiły go do opuszczenia Krakowa. Do jesieni 1956 r. przyszedł pasterz Kościoła wrocławskiego przebywał w domu Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Sierczy koło Wieliczki, gdzie pełnił funkcje kapelana²⁹. Dopiero przemiany, jakie przyniósł Październik 1956 r. pozwoliły biskupowi Bolesławowi Kominkowi na objęcie rządów we Wrocławiu. Dekretem Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego z 1 grudnia 1956 r. – jako biskup tytularny Vaga – ustanowiony został jego specjalnym delegatem z uprawnieniami biskupa rezydencjonalnego we Wrocławiu³⁰. Do stolicy Dolnego Śląska przybył 15 grudnia 1956 r., a dzień później odbył uroczysty ingres do archikatedry wrocławskiej³¹.

CZŁONEK KOMISJI GŁÓWNEJ/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1958-1974)³²

Bolesław Kominek nie został włączony w prace Komisji Głównej/Rady Głównej bezpośrednio po objęciu rządów we Wrocławiu w grudniu 1956 r. Decyzję o włączeniu hierarchy do ścisłego grona kierowniczego Kościoła katolickiego w Polsce podjęto dopiero 19 listopada 1957 r.³³ Po raz pierwszy wrocławski biskup uczestniczył w posiedzeniu 11 lutego 1958 r.³⁴ Brak automatycznego włączenia w skład Komisji Głównej/Rady Głównej mógł wynikać z przekonania – samego kard. Stefana Wyszyńskiego – o konieczności upewnienia się w radzeniu sobie przez hierarchę z licznymi obowiązkami, jakie niosły ze sobą rządy biskupie w stolicy Dolnego Śląska³⁵.

²⁷ A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, s. 152.

²⁸ J. Swastek, *Kominek Bolesław kard.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 445.

²⁹ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, s. 119.

³⁰ AWW, SPP, Diecezje, Wrocław, sygn. II 1/90, k. 299, pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zawiadamiające o nominacji biskupa Bolesława Kominka Rządcą Ordynariatu Wrocławskiego, Warszawa, 1 XII 1956 r.

³¹ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, s. 111.

³² Szereg ciekawych wniosków i uwag na temat działalności Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski sformułował ostatnio Rafał Łatka w rozdziale I książki: *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 58-77.

³³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/12, k. 13, Protokół KGEP, Warszawa, 19 XI 1957 r. Nie słusznie natomiast uważa Rafał Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, s. 74, że członkiem Komisji Głównej został już w 1956 r.

³⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/13, k. 6, Protokół KGEP, Warszawa, 11 II 1958 r.

³⁵ Wzajemne relacje oraz współpracę pomiędzy oboma dostojnikami naszkicowała Kazimiera Jaworska w artykule: *Kardynał Stefan Wyszyński i kardynał Bolesław Kominek – wzajemne relacje*, „Seminare”, t. 39, 2018, nr 2, s. 175-188.

Archidiecezja wrocławska należała bowiem do największych i najludniejszych w kraju. Po ostatecznym ustaleniu polskiej granicy zachodniej i południowo-zachodniej liczyła aż 24.504 km kw.,³⁶ a od 1972 r. nieznacznie mniej – 20.630 km kw.³⁷ Na obszarze tym zamieszkiwało blisko 2 miliony 500 tysięcy osób.

Zaangażowanie w prace Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz poszczególnych komisji nie było bez znaczenia dla dalszych awansów kościelnych. Wiązały się one również z „polityką kościelną” prowadzoną przez kard. Stefana Wyszyńskiego wobec Wrocławia, który był jednym najstarszych polskich stolic biskupich, największą aglomeracją miejską na Ziemiach Zachodnich i Północnych, a w skali całego kraju jednym z najważniejszych ośrodków naukowo-kulturalnych. Przypomnijmy zatem, że 19 marca 1962 r. papież Jan XXIII podniósł Bolesława Kominka do godności arcybiskupa tytularnego Euchaity. Podczas posiedzenia Komisji Głównej 13 czerwca 1962 r. odnosząc się do tego wydarzenia zaprotokołowano:

„X. Prymas wraz z uczestnikami Komisji Głównej składa życzenia Nominatowi i wyraża radość z powodu tej nominacji, która jest odznaczeniem nie tylko osobistym, lecz również ma znaczenie polityczne, niesłychanie doniosłe dla Z[iem] Z[achodnich], a specjalnie dla Wrocławia”³⁸.

Z kolei Paweł VI 26 czerwca 1972 r. ustanowił go metropolitą wrocławskim, a 5 marca 1973 r. na specjalnym konsystorzu w Rzymie nałożył biret kardynalski i paliusz. W uroczystości tej wzięła udział liczna delegacja wiernych z archidiecezji wrocławskiej. Kościołem tytularnym kardynała-prezbitera stał się kościół Świętego Krzyża przy Via Guido Reni w Rzymie. Kard. Kominek zmarł po ciężkiej chorobie 10 marca 1974 r. i został pochowany w kaplicy św. Kazimierza w archikatedrze wrocławskiej³⁹.

Rozpatrując pracę Bolesława Kominka na forum Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski warto zauważyć, że hierarcha od chwili wyniesienia do godności arcybiskupiej w 1962 r. aż do kreacji kardynalskiej Karola Wojtyły w 1967 r. zajmował trzecią pozycję wśród dostojników kościelnych (po Prymasie Wyszyńskim i abp. Antonim Baraniaku). Następnie do 1973 r. pozycję czwartą (po Prymasie, kard. Karolu Wojtyłcie i abp. Baraniaku). W ostatnim roku życia, odznaczony purpurą kardynalską, dystansował abpa Antoniego Baraniaka.

W zaangażowaniu biskupa, arcybiskupa, a następnie kardynała Bolesława Kominka jako członka Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski wyróżnić można pięć podstawowych płaszczyzn działań: 1) nauczanie pasterskie; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) wkład w uregulowanie statusu Kościoła kato-

³⁶ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*, s. 51.

³⁷ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 121.

³⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/17, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 13 VI 1962 r.,

³⁹ J. Pater, *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 182-184.

lickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 4) prace studyjne związane z reorganizacją struktur polskiej administracji kościelnej; 5) kontakty ze Stolicą Apostolską, konferencjami episkopatów oraz udział w gremiach watykańskich⁴⁰.

Nauczanie pasterskie

Bolesław Kominek był autorem bądź współautorem projektów co najmniej sześciu listów pasterskich, orędzi lub słów pasterskich, które po zatwierdzeniu przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski były kierowane do wiernych Kościoła katolickiego w Polsce.

Podczas posiedzenia Komisji Głównej 14 listopada 1961 r. zdecydowano, że list o społecznej kulturze kapłańskiej, o laicyzmie i laicyzacji autorstwa Bolesława Kominka zostanie omówiony podczas kolejnego spotkania hierarchów w styczniu 1962 r.⁴¹ W rzeczywistości chodziło jednak nie o jeden, ale o dwa dokumenty: pierwszy to „List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej”,⁴² a drugi – „Słowo pasterskie do kapłanów o niebezpieczeństwie zeświecczenia życia kapłańskiego”⁴³. Pierwszy zawiera poprzedzone wstępem trzy rozdziały: I. Kapłan z ludzi wzięty i dla ludzi postanowiony; II. Kapłan wobec zagadnień społecznych; III. Ojciec Święty Jan XXIII o kapłaństwie. Publikacja listu w styczniu 1962 r. wpisywała się w czas duchowych przygotowań Kościoła katolickiego w Polsce do Soboru Watykańskiego II. Drugi dokument – zatwierdzony na Jasnej Górze 12 września 1962 r. – dotyczył problemów i zagrożeń, z jakimi przyszło stykać się współczesnym kapłanom.

Z kolei podczas posiedzenia Komisji Głównej 3 października 1966 r. – po poprawkach i uzupełnieniach – do zatwierdzenia w trakcie obrad 97. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we Wrocławiu skierowano „Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce”⁴⁴. Ten obszerny dokument – współautorstwa Bolesława Kominka –

⁴⁰ Ostatnia płaszczyzna została częściowo podjęta w artykule Marka Mutora, *Działalność wrocławskiego biskupa Bolesława Kominka w Rzymie w latach 1960-1972*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 83-99. W niniejszym tekście ograniczymy się jedynie do jej zasygnalizowania. Szczegółowe przedstawienie tego wymiaru aktywności Bolesława Kominka wymaga pogłębionej kwerendy źródłowej, m.in. w Archiwach Watykańskich oraz w niemieckich archiwach kościelnych. Spośród gremiów watykańskich na szczególną uwagę zasługuje obecność Bolesława Kominka w Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax* oraz w Sekretariacie do Spraw Niewierzących. Arcybiskup wrocławski brał również aktywny udział w Synodach Biskupów w Rzymie w 1969 i 1971 r. Od 1971 r. był wiceprzewodniczącym Konferencji Biskupów Europy, późniejszej Rady Konferencji Biskupów Europy (*Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae*).

⁴¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/16, k. 42, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XI 1961 r.,

⁴² *List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 245-255.

⁴³ *Słowo pasterskie do kapłanów o niebezpieczeństwie zeświecczenia życia kapłańskiego*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 270-273.

⁴⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 84, Protokół KGEP, Warszawa, 3 X 1966 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/226, k. 17, Protokół 97. KPEP, Wrocław, 17 X 1966 r.

zawiera szczegółową analizę obchodów Millenium Chrztu Polski, Wielkiej Nowenny, doświadczeń i nauczania Soboru Watykańskiego II oraz diagnozę ówczesnej sytuacji Kościoła i ludzi wierzących w Polsce codziennie narażonych na łamanie ich podstawowych praw. Poszczególnym rozdziałom nadano tytuły: I. Chrześcijańska wielkość roku milenijnego; II. Wielka Nowenna; III. Odrzucona próba przeżywania w jedności; IV. Świadectwo roku milenijnego; V. Nie patrzymy tylko wstecz, ale w daleką przyszłość; VI. Rodzina kapłańska; VII. Co mamy do zrobienia?; VIII. Wzniesmy się ponad wszelkie konflikty; IX. Wołanie o poszanowanie praw; X. Cierpliwość, jedność i czujność; XI. Głos Kościoła przemawiającego do rozsądnego sumienia; XII. Przede wszystkim chrześcijańska otwartość⁴⁵.

Arcybiskup wrocławski był najprawdopodobniej autorem projektu „Listu Episkopatu Polski o laicyzacji”⁴⁶. Dokument ten – omawiany przez hierarchę – był przedmiotem dyskusji podczas posiedzenia Komisji Głównej 22 listopada 1967 r.⁴⁷ Jego publikacja 22 marca 1968 r. zbiegła się w czasie z masowymi protestami studenckimi oraz antysemicką kampanią władz komunistycznych, co wpisywało się w jeden z największych kryzysów politycznych w dziejach PRL. W kontekście tych wydarzeń szczególnie wymowne stały się zawarte w dokumencie episkopatu zdania:

„Dobro ogółu i zasady sprawiedliwości społecznej wymagają, by ludzie o różnych światopoglądach współżyli ze sobą, korzystając z równych praw w każdej dziedzinie, bez stosowania przez władz świeckie dyskryminacji i nacisków administracyjnych w stosunku do ludzi wierzących”⁴⁸.

Również „Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych” przygotowane było początkowo przez Bolesława Kominka.⁴⁹ W trakcie posiedzenia Komisji Głównej 19 kwietnia 1968 r. podnoszono, że:

„Oświadczenie powinno zająć następujące elementy:

- a. poszanowanie osoby ludzkiej,
- b. respektowanie praw podstawowych instytucji Państwa,
- c. obywatel ma prawo do prawdy i rzetelnej informacji,
- d. pomawianie Polski o antysemityzm jest nieuzasadnione,
- e. w konkluzji podkreślić znaczenie moralności społecznej dla współzycia obywatelskiego”⁵⁰.

Jak wynika z protokołu 108. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski projekt referowany był przez kard. Karola Wojtyłę⁵¹. Co więcej, podczas kolejnego posiedzenia Komisji Głównej Episkopatu Polski 2 maja 1968 r.:

⁴⁵ *Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 453-469.

⁴⁶ *List Episkopatu Polski o laicyzacji*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 520-524.

⁴⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 74, Protokół KGEP, Warszawa, 22 XI 1967 r.

⁴⁸ *List Episkopatu Polski o laicyzacji*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 523.

⁴⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, 41-42, Protokół KGEP, Warszawa, 19 VI 1968 r.

⁵⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 42, Protokół KGEP, Warszawa, 19 VI 1968 r.

⁵¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 24, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

„Przedstawiono dwa projekty komunikatu o sytuacji w kraju. Pierwszy projekt czytał Abp Kominek. Drugi projekt przeczytał Kardynał Wojtyła.

Abp Kominek zaproponował, by wyłączyć z spod dyskusji projekt pierwszy, bo drugi jest pełniejszy i bardziej katolicki.

W dyskusji nad drugim projektem poczyniono pewne poprawki i uściślenia i postanowiono tak uzupełniony projekt przedłożyć do zatwierdzenia Konferencji Episkopatu⁵².

Ponieważ – zgodnie z przyjętą przez biskupów polskich praktyką – odczytanie i omówienie dokumentu należało zwyczajowo do autora tekstu, możemy z dużą dozą pewności założyć, że „Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych” ostateczny kształt zawdzięcza metropolicie krakowskiemu i to on jest jego twórcą⁵³.

Bolesław Kominek przygotował natomiast osobiście „List o chrześcijańskim humanizmie”⁵⁴. Dokument został zapowiedziany podczas 108. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a zatwierdzony podczas 111. Konferencji Plenarnej 23 października 1968 r.⁵⁵ W liście zwracano uwagę, że:

„Niekóre systemu humanistyczne, nie uznające nadprzyrodzonej rzeczywistości, a nawet wrogie religii, oraz ich rzecznicy, uznają za słuszne większość wyliczonych tutaj praw osoby ludzkiej. Nie zawsze jednak uznawanie tych praw idzie w parze ze stosowaniem ich w życiu. Musimy tu powiedzieć jasno: kto depcze te wartości, ten nie ma nic wspólnego z jakimkolwiek humanizmem.

[...] pragniemy usilnie podkreślić, że realizacja wzoru chrześcijańskiego w życiu osobistym i społecznym zależy od każdego z nas, od naszej dobrej woli, jak również od naszej odwagi w obronie prawdy, wolności i sprawiedliwości”⁵⁶.

Kształtowanie stosunków z władzami PRL

Niezwykle ważnym wymiarem aktywności Bolesława Kominka na forum Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski było kształtowanie stosunków z władzami PRL. Nie jest przedmiotem niniejszego artykułu geneza, zagadnienie autorstwa, analiza treści, wydźwięk społeczny czy skutki polityczne „Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich”, jednak należy mocno podkreślić, że dokument ten i związany z nim splot wydarzeń politycznych łączą się przede wszystkim z osobą arcybiskupa wrocławskiego.⁵⁷ Jak dowodzą najnowsze badania Bolesław Kominek

⁵² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 49, Protokół KGEP, Jasna Góra, 2 V 1968 r.

⁵³ M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t.12, 2018, s. 284; idem, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 204.

⁵⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 26, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/240, k. 41, Protokół 111. KPEP, Warszawa, 22-23 X 1968 r.

⁵⁶ *List Episkopatu Polski o chrześcijańskim humanizmie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 541-542.

⁵⁷ Wśród podstawowych publikacji poświęconych dokumentowi wymienić należy: P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994; idem, *Orędzie biskupów z 1965 r. jako element obchodów milenijnych*, „Więź”, nr 1

był autorem listu, a w różnego typu konsultacjach, korektach i uzupełnieniach jedynie wspierali go biskupi Kazimierz Józef Kowalski i Jerzy Stroba. Fakt ten znajduje również potwierdzenie na kartach protokołu konferencji polskich ojców soborowych z 11 listopada 1965 r.⁵⁸

Napięcie narastające bezpośrednio po opublikowaniu dokumentu spowodowało konieczność wyjaśnienia najbardziej spornych kwestii. Dlatego już 18 grudnia 1965 r. zapowiedziano ogłoszenie oświadczenia episkopatu w sprawie „Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich”, a 17 stycznia 1966 r. zwołana została Nadzwyczajna Komisja Główna Episkopatu Polski⁵⁹. Początkowo nad zapowiedzianym dokumentem pracował tylko abp Karol Wojtyła, później jednak abp Bolesław Kominek nie tylko naniósł na niego autorskie poprawki, ale przygotował drugą, alternatywną wersję. Powstały więc dwie wersje komunikatu do wiernych. Ostatecznie projekt krakowski został przyjęty jako oficjalny dokument, a wrocławski służył jako materiał pomocniczy dla biskupów do rozmów prowadzonych z księżmi⁶⁰. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że w sporze z władzami komunistycznymi o właściwe znaczenie soborowej korespondencji z episkopatem niemieckim arcybiskup jednoznacznie i bezdyskusyjnie wspierał kard. Stefana Wyszyńskiego, widząc w nim autorytet moralny oraz autentycznego przywódcę Kościoła. Oceniając m.in. pokłosie kampanii antykościelnej oraz rozmów prowadzonych przez władze terenowe z biskupami i księżmi:

„[...] uważa, że w odpowiedzi na tendencje dzielenia Episkopatu, muszą wszyscy bronić jedności Episkopatu i jego Symbolu w Kraju i na świecie – X. Prymasa. Jest zdania, że nie podejmować polemicznego dialogu z przeciwnikami [...]”⁶¹.

Wkrótce kolejny kryzys w relacjach z władzami państwowymi wywołała, podjęta przez współpracujących z władzami komunistycznymi tzw. księży patriotów, inicjatywa budowy pomnika Jana XXIII we Wrocławiu. Protest wobec instrumentalnego

(1997), s. 144-152; B. Kerski, T. Kycia, R. Żurek, „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie”. *Orędzie biskupów polskich i odpowiedź niemieckiego episkopatu z 1965 roku. Geneza, kontekst, spuścizna*, Olsztyn 2006; J. Myszor, *Orędzie biskupów polskich do niemieckich z 18 XI 1965 – z perspektywy czasu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, t. 39 (2006), z. 1, s. 172-177; J. Pater, *Rola kardynała Bolesława Kominka w przygotowaniu orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 15 (2007), nr 1, s. 65-78; *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek Prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W. Wysocki, K. Ziemer, współpraca T. Roth, Warszawa 2010; N. Jackowska, *Spełnione prorocтво Soboru? Orędzie biskupów z 1965 roku i geneza kościelnych inicjatyw pojednania polsko-niemieckiego*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, s. 235-256.

⁵⁸ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019, s. 616-617.

⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 18, Protokół KGEP, Warszawa, 17 I 1966 r.

⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 28, Protokół KGEP, Warszawa, 8 II 1966 r.

⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 35, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

traktowania osoby papieża Roncallego postanowili wówczas wystosować Prymas Polski i arcybiskup wrocławski⁶². Ponieważ jednak sprawa budowy monumentu przeciągała się powrócono do niej dopiero w maju 1968 r.:

„Abp Kominek mówił o przygotowaniach do odsłonięcia pomnika Jana XXIII. Uważa, że jeśli Episkopat ogłosi komunikat i w ten sposób zdemaskuje niecie intencje fundatorów, całą zakrojoną na wielką skalę imprezę się utraci”. [...] ⁶³

Ostatecznie przygotowany przez Bolesława Kominka komunikat do wiernych został przyjęty na 108. Konferencji Planarnej Episkopatu Polski 4 maja 1968 r. Jego treść została odczytana we wszystkich polskich kościołach 19 maja 1968 r. Odrębny komunikat przygotowany został dla księży, którzy mieli zaznajomić się z nim podczas konferencji dekanalnych⁶⁴. Jako członek Komisji Głównej/Rady Głównej Bolesław Kominek na bieżąco informował kard. Stefana Wyszyńskiego o atmosferze panującej na Dolnym Śląsku oraz działaniach lokalnych władz partyjno-państwowych. W liście do Prymasa Polski z 8 kwietnia 1968 r. przekazał nie tylko ocenę sytuacji w Polsce, sygnalizował również symptomy zmian politycznych w Czechosłowacji:

„Bardzo dobrze został przyjęty komunikat episkopatu w sprawie studentów – nawet przez władze wyznaniowe i administracyjne – zabolął ich tylko ostatni passus: modlitwa za nich... U nas we Wrocławiu wygląda na to jakby chcieli sprawę ze studentami załatwić możliwie ugodowo, a wszelką winę i odpowiedzialność zwalić na kilku kozłów ofiarnych syjonistów i im podobnych. To się chyba nie uda. Odczuwamy tu dosyć wyraźnie wiatr wiosenny idący od Pragi czeskiej... tym razem po 23 latach po raz pierwszy dobry wiatr. Ustnie zreferuję przy najbliższej sposobności”⁶⁵.

Do myśli tych powrócił – również w kontekście wydarzeń Marca 1968 r. – podczas posiedzenia Komisji Głównej 19 kwietnia 1968 r. Zauważył wówczas:

„Jak najbardziej leży nam na sercu i przekonaniach to, co Ks. Prymas powiedział. Czujemy, że idą nowe głębinowe prądy przez cały świat komunistyczny.

Zdaje się, że w te idące sprawy trzeba się włączać, szczególnie gdy chodzi o młodzież, która jest nam bliższa niż im – a włączać się będziemy na płaszczyźnie naszej, moralnej, doktrynalnej, a nie politycznej.

Dyskutant sądzi, że czekają nas nowe oświadczenia czy komunikaty, ale nie powinniśmy się spieszyć. Angażować się, ale tylko na płaszczyźnie zasad. Dogadywać się z władzą, ale nie z tymi, którzy o władzę się biją”⁶⁶.

Wypowiedź ta dobrze obrazuje jego cechy uwarunkowania charakterologiczne jego sylwetki łączące realizm polityczny wyrażający się w obiektywnej ocenie sy-

⁶² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 24, Protokół KGEP, Warszawa, 11 IX 1967 r.

⁶³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 48, Protokół KGEP, Jasna Góra, 2 V 1968 r.

⁶⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 24, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

⁶⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 29, List arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 8 IV 1968 r.

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 40, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1968 r.

tuaacji z radykalizm moralnym, który wzywał do podejmowania działań społecznych wyłącznie opierających się na gruncie Ewangelii. Tej linii wierny był również analizując kondycję władz partyjno-państwowych pod koniec 1970 r.:

„Sądzę, że Eminencja ma rację, kiedy powiedział, że nie trzeba się zanedo spieszyc, nie trzeba się pchać do tego, ale trzeba być przygotowanym na to, co przyjdzie. Mam wrażenie, że oni nie dadzą rady. A podłoże wszystkiego jest gospodarcze, brak chleba, mięsa itd. Dlatego w najbliższych miesiącach nie opanują sytuacji. Będą nas ciągle potrzebować. I my nie możemy odmówić współpracy kościelnej, żeby ulżyć społeczeństwu. Musimy przy tej okazji nie tyle dbać o jakieś przywileje Kościoła, ale o społeczeństwo, jak Eminencja mówił⁶⁷.”

Po protestach robotniczych na Wybrzeżu arcybiskup widział potrzebę włączenia się Kościoła katolickiego w ogólnonarodowy dialog społeczny, zachowując jednak rozwagę, roztropność i ostrożność⁶⁸. Na pierwszym miejscu stawał troskę o człowieka, a potem dopiero sprawy materialne⁶⁹. Opanowanie sytuacji przez ekipę Edward Gierka, a następnie pozorowanie reform oceniał krytycznie, dostrzegając tę samą szarą, odhumanizowaną rzeczywistość realnego socjalizmu. Równie niezwykle trafnie skomentował nowe, wyszukane metody działań antykościelnych, które po raz kolejny objawiły się w czasie prac nad reformą szkolnictwa. We wrześniu 1973 r. jego opinię zanotowano w następujący sposób:

„Kard. Kominek nawiązując do przedłożenia Sekretarza Episkopatu [bpa Bronisława Dąbrowskiego – M. B.] oświadczył, że konflikt jest pogłębiony i inny, zmienione są tylko metody walki. Nasi komuniści robią ateizm tak, jak budują Nową Hutę. Konflikt bardziej niebezpieczny, niż dotąd, bo jest podskórny i podstępny – raczej uderzeń nie będzie. Księża jeszcze tego nie widzą, nie widzą nowej metody. Kierująca obecnie polityką ekipa jest bardziej niebezpieczna. Trzeba się nieustannie mobilizować⁷⁰”.

Wkład w uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych

Do najważniejszych problemów z jakimi zmierzył w czasie swojej dwudziestoletniej posługi biskupiej Bolesław Kominek były starania o uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działania te obejmowały: 1) zaznaczanie obecności Kościoła katolickiego, popularyzację jego osiągnięć i wkładu w rozwój tych terenów; 2) monitorowanie na bieżąco działań w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej oraz bezpośrednio u papieża Pawła VI; 3) podejmowanie prac studyjnych przygotowujących nowy podział administracyjny. Do 1970 r. arcybiskup

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 160, Protokół RGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

⁶⁸ J. Eisler, J. Żaryn, *Grudzień 1970 roku w oczach Episkopatu Polski. Protokół z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu, Warszawa, 29 grudnia 1970 r.*, „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały” 2005, t. 7, s. 307-358.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26, k. 12-13, Protokół RGEP, Warszawa, 26 I 1971 r.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28, k. 67, Protokół RGEP, Warszawa, 12 IX 1973 r.

inicjował je zazwyczaj samodzielnie na forum Komisji Głównej lub Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski bądź działając z upoważnienia i w imieniu całego episkopatu. W następnych latach stały się one częścią kompetencji przyznanych Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Troska Bolesława Kominka o uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych przybierała często formę działań popularyzatorskich, a nawet edukacyjnych. Tak bowiem należy ocenić wygłoszoną w Radio Watykańskim, podczas pobytu w Rzymie w marcu i kwietniu 1963 r., serię pogadanek o Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zamiarem hierarchy było zainteresowanie opinii publicznej sprawą polskich rubieży zachodnich oraz ukazanie sukcesów duszpasterskich Kościoła katolickiego na tych terenach. Cykl składał się z siedmiu odczytów, które obejmowały wprowadzenie, podsumowanie oraz szkice poświęcone Dolnemu Śląskowi, Opolszczyźnie, Warmii i Mazurom, Pomorzu Zachodniemu i Pomorzu Gdańskiemu⁷¹.

Mimo że władze państwowe odmówiły Bolesławowi Kominkowi wydania paszportu na wyjazd na Sobór Watykański II jesienią 1963 r., wrocławski hierarcha musiał mieć znaczący wpływ na powstanie „Listu biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r.”⁷² Problematyka, jaką poruszał ten dokument dotyczyła bowiem spraw Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych, w szczególności sytuacji prawno-kanonicznej archidiecezji wrocławskiej. W jednym z podpunktów pisano:

„3. Sprawa trzecia dotyczy kościelnego zarządu archidiecezją wrocławską wraz z okręgiem kościelnym Opole i Gorzów-Szczecin. Dawna Archidiecezja Wrocławska została powołana w określonym momencie historycznym dla Polski, jakim był Zjazd Gnieźnieński cesarza Ottona III podejmowanego przez króla Bolesława I przy grobie św. Wojciecha w roku 1000-nym. Zarządzana jest przez Biskupa w randze Wikariusza Generalnego Prymasa Polski. Podobnie jest w Opolu i w Gorzowie. Stan ten trwa od 1945 roku. Dziś na tych ogromnych terenach rozkwita organizacja kościelna, zważywszy że Wrocław liczy 2.600.000 katolików; Opole 1.200.000, a Gorzów 2 miliony katolików. Są w pełni zorganizowane, mają własne Seminarium Duchowne i Kurie Diecezjalne”⁷³.

Polscy hierarchowie prosili papieża o uregulowanie statusu kościelnego na rozległych terenach tzw. Ziem Odzyskanych, zwracając jednocześnie uwagę, że: 1) sytuacja prawna biskupów – rządców jest wręcz upokarzająca, gdyż kanonicznie posiadają oni jedynie status wikariuszy generalnych Prymasa Polski; 2) dalsze utrzymywanie takiego stanu rzeczy jest przyczyną ciągłych ataków komunistów na Episkopat Polski, który bezpodstawnie oskarżany jest o brak starań w Stolicy Apostolskiej o upo-

⁷¹ B. Kominek, *W służbie Ziem Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, Wrocław 1977, s. 121-149; M. Mutor, *Działalność wrocławskiego biskupa Bolesława Kominka w Rzymie w latach 1960-1972*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, s. 90-91.

⁷² M. Białkowski, *List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r. w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego*, [w druku].

⁷³ AAW, SPP, *Sprawy Kościoła w Polsce 1956-1963 [poufne]*, List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r.

rządkowanie stanu prawnego; 3) wywołuje poczucie krzywdy wśród wiernych z racji podejścia Stolicy Apostolskiej⁷⁴.

W kolejnych miesiącach idee unormowania statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych wybrzmiały w wielu innych wystąpieniach Bolesława Kominka. Wspomnijmy choćby przemówienie z okazji 16. rocznicy śmierci kard. Augusta Hlonda (22 października 1964 r.), czy wykład podczas inauguracji roku akademickiego na KUL (8 listopada 1964 r.)⁷⁵.

Wrocławski hierarcha podjął się również realizacji wydarzenia o skali ogólnokościelnej i już w czerwcu 1964 r. zaprezentował projekt obchodów jubileuszu 20-lecia polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁷⁶. W styczniu 1965 r. zaplanowano ogłoszenie specjalnego listu pasterskiego oraz obrady Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we Wrocławiu⁷⁷. Trudno określić dokładnie udział Bolesława Kominka w przygotowaniu „Listu pasterskiego Episkopatu Polski na 20-lecie organizacji kościelnej z Ziemiach Północnych i Zachodnich”, z całą pewnością możemy jednak uważać go za jednego z współautorów, obok kard. Stefana Wyszyńskiego i bpa Wilhelma Pluty. Ten obszerny dokument ogłoszony został w Warszawie 23 czerwca 1965 r. Zawierał opis sytuacji pierwszych lat powojennych, bilans dwudziestu lat obecności na Ziemiach Zachodnich i Północnych, przypomnienie niezmiennego stanowiska hierarchów w sprawie starań o uregulowanie statusu kościelnego tych terenów oraz zachęty duszpasterskie na przyszłość⁷⁸.

Aktywność związana z obchodami rocznicowymi nie dotyczyła bynajmniej tylko archidiecezji wrocławskiej i Wrocławia. Już 30 maja 1965 r. w „Tygodniku Powszechnym” ukazał się głośny artykuł pióra Bolesława Kominka zatytułowany *Ziemie Zachodnie – mandat sprzed dwudziestu lat*⁷⁹. W tekście znalazło się m.in. wyjaśnianie i uzasadnienie polskiej obecności na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W dalszej części natomiast słowa odnoszące się do trudnych relacji polsko-niemieckich, w których można odnaleźć zapowiedź dialogu i porozumienia:

„Pewnie, że formuła pokoju związana z granicą na Odrze i Nysie, być może, nie zadowala jeszcze wszystkich Niemców. Ale w miarę upływu czasu szanse prawdziwego pokoju na tych terenach będą rosły. Będą także rosły szanse pokoju i zgody psychicznej”⁸⁰.

Latem arcybiskup uczestniczył w uroczystościach rocznicowych w Szczecinie (27 czerwca 1965 r.), gdzie świętowano 20-lecie organizacji polskiego życia kościel-

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ B. Kominek, *W służbie Ziem Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, s. 150-153 i 153-159.

⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/19, k. 29, Protokół KGEP, Warszawa, 17 VI 1964 r.

⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/214, k. 19-20, Protokół 85. KPEP, Warszawa, 27 I 1965 r.

⁷⁸ *List pasterski Episkopatu Polski na 20-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 406-411.

⁷⁹ B. Kominek, *Ziemie Zachodnie – mandat sprzed dwudziestu lat*, „Tygodnik Powszechny” 1965, nr 22, s. 1-2.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 2.

nego na Pomorzu Zachodnim oraz na Górze św. Anny (25 lipca 1965 r.), która była miejscem obchodów dla wiernych z Opolszczyzny. W obu miejscach celebracji liturgicznych wygłosił homilie, które miały istotny wkład dla zrozumienia znaczenia obecności Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁸¹.

Bolesław Kominek odpowiadał ponadto za przygotowanie centralnych, dwudniowych uroczystości we Wrocławiu. Już pod koniec sierpnia 1965 r. do stolicy Dolnego Śląska przybyli prawie wszyscy członkowie episkopatu. W przemówieniu wygłoszonym podczas posiedzenia Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w archikatedrze wrocławskiej 1 września 1965 r. rządcą archidiecezji wrocławskiej powtórzył argumenty legitymizujące polską obecność na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁸². Były to: polska/piastowska przeszłość, którą potwierdzała m.in. onomastyka; kwestia egzystencji napływowej polskiej ludności; udział Polaków w odbudowie tych ziem; prawo do ojcowizny obecnych mieszkańców, którzy już się na tych ziemiach urodzili. W dalszej części podkreślił znaczenie Kościoła, który był głównym spoiwem w sensie historycznym i społecznym, gdyż dzięki niemu przetrwała polskość na tych ziemiach, a w okresie powojennym sprzyjał on integracji ludności napływowej⁸³. Dodajmy, że równolegle – dla uczczenia wspomnianej rocznicy – w dniach 1-2 września 1965 r. w gmachu Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu obradowała 89. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, podczas której rządcy poszczególnych diecezji składali relacje dotyczące obchodów⁸⁴.

Niecałe cztery lata później 19 czerwca 1969 r. – w obliczu zbliżającej się 25. rocznicy ustanowienia polskiej administracji kościelnej – Bolesław Kominek zwracał uwagę polskim biskupom na konieczność większego zainteresowania episkopatu sprawami Ziemi Zachodnich i apelował by:

- „a. zwołać Konferencję Plenarną Episkopatu we Wrocławiu,
- b. wydać list do wiernych z okazji 25-lecia polskiej organizacji kościelnej na Z[iemniach] Z[achodnich]. W liście tym ująć cyfrowo i konkretnie co Kościół uczynił dla Z[iem] Z[achodnich], z jakimi trudnościami się boryka,
- c. podjąć akcję wobec władz państwowych w sprawie mienia kościelnego na Z[ziemiach] Z[zachodnich],
- d. ogłosić artykuły o Z[ziemiach] Z[zachodnich] w Biuletynie Episkopatu i pismach katolickich,
- e. popchnąć w Rzymie sprawę rozwiązania ostatecznego problemu diecezji polskich na Z[ziamiach] Z[zachodnich]”⁸⁵.

⁸¹ B. Kominek, *Cmentarzysko, które ożyło...*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005, s. 212-222; idem, *Droga pokoju społecznego*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, s. 197-204.

⁸² J. Krucina, *Obchody Kościelnego Dwudziestolecia*, w: *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971, s. 101-112.

⁸³ B. Kominek, *W służbie Ziemi Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, s. 170-177; W. Kucharski, *Ziemia Zachodnie w piśmiennictwie kardynała Bolesława Kominka*, w: *Ziemia Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011, s. 211.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/218, k. 14-15, Protokół 89. KPEP, Wrocław, 1-2 IX 1965 r.

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24, k. 48, Protokół RGEP, Warszawa, 19 VI 1969 r.

W efekcie podjętej wówczas na forum Komisji Głównej dyskusji kard. Stefan Wyszyński prosił arcybiskupa o czuwanie nad sprawami Ziem Zachodnich i Północnych oraz zlecił mu przygotowanie pisma skierowanego do Stolicy Apostolskiej⁸⁶. Wkrótce przygotowany został dokument zwany „Memoriałem Episkopatu Polski do papieża Pawła VI”⁸⁷. Autor opracowania – Bolesław Kominek – omówił jego założenia podczas drugiego dnia obrad 116. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 1 października 1969 r.⁸⁸ „Memoriał Episkopatu Polski do papieża Pawła VI” zawierał wiele argumentów, które miały skłonić Głowę Kościoła katolickiego do zmiany statusu prawnego polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Powoływano się przy tym na incydentalne rozstrzygnięcia Stolicy Apostolskiej w innych rejonach świata wykazujące podobieństwa do sytuacji w Polsce⁸⁹. Ostatecznie dokument został złożony Pawłowi VI podczas audiencji udzielonej polskim hierarchom 15 grudnia 1969 r.⁹⁰ Papież w odpowiedzi zapewnił o życzliwości wobec problemu uregulowania statusu polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, ale jednocześnie podkreślał konieczność podejmowania roztropnych decyzji⁹¹.

Prace studyjne związane z reorganizacją struktur polskiej administracji kościelnej⁹²

Najprawdopodobniej latem 1967 r., gdy doszło do nominacji czterech administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis* dla Wrocławiu, Gorzowa Wielkopolskiego, Opola i Olsztyna zintensyfikowano studia nad projektem reorganizacji struktur administracyjnych Kościoła katolickiego w Polsce⁹³. Opracowanie nowej mapy die-

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24, k. 55, Protokół RGEP, Warszawa, 29 IX 1969 r.

⁸⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/245, k. 46, Protokół 116. KPEP, Warszawa, 30 IX – 1 X 1969 r.

⁸⁹ K. Jaworska, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych na rzecz zmiany statusu administracji kościelnej na terytorium przyłączonym do Polski po II wojnie światowej*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 63-64.

⁹⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 65, Protokół RGEP, Wrocław, 3-4 V 1970 r.

⁹¹ P. Raina, *Stolica Apostolska reguluje organizację kościelną na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*, Olsztyn 1998, s. 10.

⁹² Zob. M. Białkowski, *Projekty reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Polsce w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego*, „Przeгляд Zachodni” 3:2017, s. 175-192; idem, *Nieznany posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 2017, r. 51, s. 41-94; idem, *Dwa posoborowe projekty reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku*, „Zapiski Historyczne”, vol. LXXXII, 2017, z. 3, s. 127-146.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/232, k. 56-57, Protokół 103. KPEP, Warszawa, 15-16 VI 1967 r.

ceji powstało w środowisku wrocławskim i było efektem pracy specjalnego zespołu naukowców (demografów, urbanistów, kartografów, ekonomistów i socjologów) pracujących pod patronatem Bolesława Kominka. „Ukrytym” celem projektu było uregulowanie polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W konsekwencji powstało studium obejmujące całość terytorium PRL. Dokument na pewno był ukończony na początku listopada 1967 r., bowiem pismem z 10 listopada tego roku arcybiskup Bolesław Kominek zwracał się do Prymasa Polski o umieszczenie sprawy projektu w programie obrad Komisji Głównej Episkopatu Polski⁹⁴. Podczas posiedzenia tego gremium 22 listopada 1967 r. projekt został zaprezentowany przez wrocławskiego hierarchę. Z naniesionych odręcznych uwag kard. Stefana Wyszyńskiego wynika, że nie spotkał się on z aprobatą członków Komisji Głównej. Prymas Polski zanotował:

„K[omisja] Gł[ówna] stoi na stanowisku, że projekt jest zbyt a/ oderwany od historycznych stolic biskupich, b/ że nie bierze pod uwagę warunków geogr[aficznych] i 'komunikacyjnych' i na marginesie: 'nieaktualne, do akt'⁹⁵.”

Zasadniczy trzon projektu stanowiła jego część trzecia – propozycje podziału kościelnego na obszarze poszczególnych 17 województw⁹⁶. Tworzyła ją analiza danych demograficzno-statystycznych 17 województw, zawierająca charakterystykę warunków ludnościowych, występujące tendencje w rozwoju urbanistyczno-przestrzennym oraz przewidywane kierunki i trendy jego dalszego rozwoju. Następnie zaproponowano podział województwa na poszczególne archidiecezje i diecezje, którym przyporządkowano konkretne powiaty. W posoborowym projekcie zalecano, by granice diecezji – w miarę możliwości – pokrywały się z granicami województw, bądź wyznaczano granice kilku diecezji w ramach jednego województwa. Ustalono, że górną granicę zaludnienia diecezji będzie liczba około miliona mieszkańców⁹⁷.

Opracowanie zawiera bardzo szczegółowe, precyzyjne dane demograficzne, w tym zestawienia powiatów, wchodzących w skład poszczególnych archidiecezji i diecezji. Ciekawe są również analizy poszczególnych województw oraz proponowanych na ich obszarze archidiecezji i diecezji. Dokument zakładał podział terytorium Polski na siedem prowincji kościelnych: 1) metropolię gdańską (archidiecezja gdańska, diecezje koszalińska, olsztyńska, szczecińska); 2) metropolię gnieźnieńską (archidiecezja gnieźnieńska, diecezje bydgoska=chełmińska, kaliska, Poznań Miasto, wrocławska); 3) metropolię katowicką (archidiecezja katowicka, diecezje częstochowska i gliwicka); 4) metropolię krakowską (archidiecezja Kraków Miasto, diecezje jaworznicka,

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 33, Pismo arcybiskupa Bolesław Kominka do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 10 XI 1967 r.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 37-64, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 36, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

kielecka, radomska=sandomierska, tarnowska); 5) metropolię lubelską (archidiecezja lubelska, diecezje białostocka, przemyska, rzeszowska, zamoyska=chełmska); 6) metropolię warszawską (archidiecezja Warszawa Miasto, diecezje Łódź Miasto, piotrkowska, płocka (Warszawa – Zachód), siedlecka (Warszawa – Wschód); 7) metropolię wrocławską (archidiecezja wrocławska, diecezje gorzowska, legnicka, opolska)⁹⁸.

Analiza szczegółowa projektu z 1967 r. pozwala stwierdzić, że zawierał on – poza „rewolucyjnymi” założeniami metodologicznymi – kilka innych interesujących propozycji:

1. Zniesienie arcybiskupstwa w Poznaniu, a zarazem erygowanie stolic arcybiskupich w Gdańsku, Katowicach i Lublinie. Absolutnie wyjątkowym tworem geograficznym miała być metropolia lubelska, obejmująca cały pas ściany wschodniej – od Białegostoku na północy, aż po Rzeszów i Przemyśl na południu.
2. Likwidację formalnie istniejących – w granicach PRL – reliktywów metropolii lwowskiej i wileńskiej, a tym samym ostateczne zerwanie historycznych więzów Kościoła w Polsce z obszarem Kresów Wschodnich.
3. „Likwidację” diecezji chełmińskiej (a na pewno radykalną zmianę jej granic oraz pozbawienie stołeczności Pelplina na rzecz Bydgoszczy lub Torunia⁹⁹); zniesienie diecezji łomżyńskiej; zniesienie administratury apostolskiej w Drohiczyźnie;¹⁰⁰ zniesienie administratury apostolskiej w Lubaczowie (choć następcą tej ostatniej administratury apostolskiej byłaby nowa diecezja zamoyska=chełmska),¹⁰¹ utratę stołeczności przez Sandomierz na rzecz Radomia.
4. Powstanie aż czterech diecezji miejskich, ograniczonych terytorialnie do obszaru samego miasta: diecezja Poznań–Miasto (603 300 mieszkańców),¹⁰² archidiecezja Kraków–Miasto (w zależności od wariantu od 705 900 mieszkańców do 932 900 mieszkańców);¹⁰³ diecezja Łódź–Miasto (985 300 mieszkańców);¹⁰⁴ archidiecezja Warszawa–Miasto (1 736 600 mieszkańców)¹⁰⁵. Zastanawiające jest, że w grupie wyodrębnionych miast pominięto Wrocław. Archidiecezja

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 64-67, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 39, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 37, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 50, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 54, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 47, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 51, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 58, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

wrocławska miała obejmować miasto Wrocław oraz siedemnaście okolicznych powiatów, zamieszkałych łącznie przez 1 396 600 mieszkańców.

5. Utworzenie nowych diecezji: gliwickiej, jaworznickiej, kaliskiej, koszalińskiej, legnickiej, piotrkowskiej, szczecińskiej, zamoyskiej=chełmskiej i ewentualnie bydgoskiej (w przypadku rezygnacji z zachowania nazwy: chełmińska).
6. Poszczególne metropolie miały w ramach przypisanej im specjalizacji duszpasterskiej prowadzić formację pastoralną grup stanowych (np. metropolia gdańska dla duszpasterstwa ludzi morza).

Proponowany przez arcybiskupa Bolesława Kominka projekt z listopada 1967 r. miał więc charakter kompleksowy: przebudowywał strukturę większości metropolii; w znacznym stopniu zmniejszał dysproporcje pomiędzy poszczególnymi diecezjami; zmierzał do całościowego uregulowania polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych; rozwiązywał kwestię administratur apostolskich archidiecezji lwowskiej i archidiecezji wileńskiej, których stolice znajdowały się na terytorium Związku Sowieckiego.

Podczas obrad Komisji Głównej wrocławski hierarcha dokonał podsumowania prac nad projektem. W protokole zapisano:

„Referuje arcybiskup Kominek, który sam stwierdza, że problem jeszcze bardzo niedojrzały i nie jest do końca przemyślany, dlatego propozycje nie są dopracowane, chodzi o zasygnalizowanie problemu podziału administracyjnego diecezji w Polsce. W dyskusji podkreślono, by zająć się najpierw terenem Ziem Zachodnich, a potem Polską centralną. Zasadniczy błąd projektu to, że odchodzi się od dawnych siedzib, zrywa się z tradycją, gotowymi urządzeniami. Przenoszenie stolic biskupich prawie że niemożliwe w dzisiejszych warunkach ekonomicznych. Niektóre koncepcje b[ardzo] śmiałe”¹⁰⁶.

Zatem przyczyny obiektywne takie jak: zerwanie z historycznymi siedzibami stolic biskupich, brak międzynarodowego uregulowania przynależności do Polski tzw. Ziem Odzyskanych, a przede wszystkim przewidywane protesty władz państwowych i problemy natury ekonomicznej-finansowej sprawiły, że dokument nie został wniesiony do porządku obrad Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a dalsze prace studyjne zostały wstrzymane.

UDZIAŁ W PRACACH KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH EPISKOPATU POLSKI

W okresie dwudziestu lat posługi biskupiej Bolesław Kominek uczestniczył, w ramach Konferencji Episkopatu Polski, w pracach następujących gremiów:

- 1) Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski – przewodniczący w latach 1958-1974;
- 2) Komisji *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski – asystent kościelny i przewodniczący w latach 1968-1974;

¹⁰⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 77, Protokół KGEP, Warszawa, 22 XI 1967 r.

- 3) Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski – przewodniczący w latach 1970-1972;¹⁰⁷
- 4) Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczynności/ Duszpasterstwa Dobroczynnego Episkopatu Polski – członek w latach 1958-1967;
- 5) Komisji Maryjnej Episkopatu Polski – członek w latach 1958-1974;
- 6) Komisji Soborowej Episkopatu Polski – członek w latach 1963-1970.

Przewodniczący Komisji Duszpasterskiej/ Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski (1958-1974)

Spośród komisji specjalistycznych najdłuższy staż Bolesław Kominek posiadał w Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego. Powstała ona już po zakończeniu działań wojennych w 1945 r., a jej pierwszym przewodniczącym był bp Stanisław Adamski¹⁰⁸. Od września 1947 r. do śmierci w październiku 1956 r. kierował nią abp Walenty Dymek. Funkcję sekretarza w latach 1947-1950 piastował ks. Bolesław Kominek. W 1950 r. w jej skład – oprócz metropolity poznańskiego – wchodził: bp Stanisław Adamski, bp Jan Lorek, bp Czesław Kaczmarek, bp Tadeusz Zakrzewski, ks. Karol Milik, ks. Edmund Nowicki oraz ks. Bolesław Kominek. W okresie największych represji, w latach 1952-1954, Komisja zmuszona była zaprzestać działalności. Podjęła aktywność na nowo w styczniu 1955 r. Od listopada 1956 r. do sierpnia 1958 r. przewodniczącym Komisji był bp Zdzisław Goliński¹⁰⁹.

Pod koniec sierpnia 1958 r. funkcję tę objął Bolesław Kominek. Stan osobowy z marca 1968 r. obrazuje czas, gdy przewodniczył jej rządcą Kościoła wrocławskiego. Poza arcybiskupem wchodził w jej skład: kard. Karol Wojtyła, bp Jerzy Ablewicz, bp Herbert Bednorz, bp Ignacy Tokarczuk, bp Wilhelm Pluta, bp Jerzy Modzelewski, bp Jan Czerniak, bp Stefan Bareła, bp Tadeusz Etter, o. Stanisław Nawrocki SJ, ks. Stanisław Piotrowski, ks. Józef Majka, ks. Hieronim Kocyłowski (sekretarz). Łącznie gremium to tworzyło 14 osób¹¹⁰. Z czasem dokooptowano kolejne osoby i w styczniu 1970 r. Komisja liczyła już 23 członków. Nominacje otrzymali wówczas: bp Franciszek Jop, bp Józef Rozwadowski, bp Jan Mazur, bp Jerzy Stroba, bp Julian Groblicki, bp Ignacy Jeż, bp Jan Wosiński, bp Władysław Miziołek, o. Czesław Drzyzgiewicz OFM, ks. Alojzy Orszulik¹¹¹.

¹⁰⁷ Ks. Józef Pater w haśle biograficznym *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, s. 184, błędnie podaje, że przewodniczył Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski w latach 1956-1972.

¹⁰⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 358, Bolesław Kominek, Dwudziestolecie pracy Komisji Duszpasterskiej – przeanalizowanie Jej działalności – wnioski na przyszłość.

¹⁰⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 359, Bolesław Kominek, Dwudziestolecie pracy Komisji Duszpasterskiej – przeanalizowanie Jej działalności – wnioski na przyszłość.

¹¹⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236, k. 4-5, Protokół 107. KPEP, Warszawa, 21-22 III 1968 r.

¹¹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 34, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

Próbując nakreślić problematykę podejmowaną przez Komisję, przywołać należy fragment protokołu Komisji Głównej Episkopatu Polski z 15 listopada 1960 r.:

„[...] Komisja Duszpasterska ma na warsztacie swych prac następujące tematy: kazania milenijne i luzy w programie, zagadnienie młodych kapłanów, nieufność duchowieństwa, częste odezwy do duchowieństwa, zachowanie kultury w odnoszeniu się do wiernych, zmiany socjologiczne w społeczeństwie”¹¹².

Wraz z upływem czasu coraz bardziej doskwierał brak uregulowań pracy Komisji. Realne szanse na uchwalenie „Regulaminu Komisji Episkopatu Polskiego do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego”, pojawiły się dopiero na początku 1972 r. gdy zaprezentowano projekt dokumentu. Zawierał on m.in. opis zadań stawianych wówczas przed Komisją:

a/ Analizowanie sytuacji religijnej w Polsce, jej rozwoju oraz wpływów, które mogłyby na nią oddziaływać i opracowanie odpowiednich sprawozdań dla Konferencji Episkopatu Polskiego.

b/ Pilne śledzenie 'znaków czasu' i formułowanie wynikających z nich wniosków dla duszpasterstwa.

c/ Studiowanie dokumentów Soboru oraz innych dokumentów Kościoła i opracowywanie sposobów realizacji zawartych w nich wskazań i zaleceń w rzeczywistości polskiej.

d/ Przygotowanie ogólnych wytycznych i wieloletnich planów pracy duszpasterskiej oraz przedkładanie ich Konferencji Episkopatu Polski.

e/ Opracowanie ramowych planów duszpasterskich na poszczególne lata i przedkładanie ich Komisji Episkopatu.

f/ Koordynacja działalności specjalistycznych Komisji duszpasterskich oraz krajowych duszpasterstw stanowych, zawodowych i specjalistycznych.

g/ Konsultacje z krajowymi i diecezjalnymi duszpasterzami na temat wykonania planów duszpasterskich rocznych i wieloletnich”¹¹³.

Niestety projekt nie spotkał się z aprobatą episkopatu i do końca przewodniczenia Komisji przez Bolesława Kominka działała ona bez regulaminu. Ograniczenia, jakie powodował ten stan najlepiej oddaje konkluzja samego przewodniczącego Komisji wypowiedziana podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 23 stycznia 1973 r.:

„Arcybiskup Kominek porównuje pracę naszej KEP z trybem pracy Rady Episkopatów Europy, stwierdził, że żaden Episkopat nie pracuje jak Episkopat Polski. Oświadczył także, że jego zdaniem Komisja Duszpasterstwa Ogólnego zbyt szczegółowo opracowuje projekty, nie dociera to wszystko do dołów. Jest jakaś wada w transmisji. Do Kurii idzie normalnie, od Kurii do parafii nie dociera wszystko i prawidłowo. Arcybiskup uważa także, że jest potrzebny regulamin. Zaproponowałby by Biskup Wójcik opracował projekt regulaminu”¹¹⁴.

¹¹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/15, k. 43, Protokół RGEP, Warszawa, 15 XI 1960 r.

¹¹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 372, Regulamin Komisji Episkopatu Polski do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego /projekt/.

¹¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28, k. 12, Protokół RGEP, Warszawa, 23 I 1973 r.

Ważnym wymiarem pracy Komisji było przygotowywanie listów pasterskich, co zostało wcześniej zasygnalizowane – w kontekście aktywności pastoralnej Bolesława Kominka¹¹⁵. Do priorytetowych zadań należało ponadto opracowanie w 1960 r. – w wersji pierwotnej – Dyrektorium duszpasterskiego „Sakramenty św. w duszpasterstwie”. Ostatecznie – po poprawkach i uwagach – w styczniu 1962 r. dokument został skierowany do druku¹¹⁶. Jako oficjalna instrukcja episkopatu ukazał się na początku 1963 r. w formie książki *Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa członków Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*. W publikacji uwypuklono znaczenie sakramentów w życiu chrześcijanina oraz zaproponowano ujednoczenie obrzędów dla wszystkich diecezji. Książka składała się z ośmiu rozdziałów, w których podejmowano kwestie ogólne oraz omawiano poszczególne sakramenty. Ważna była koncepcja metodologiczna pracy oparta na jednolitej konstrukcji każdego z rozdziałów, który zawierał: zasady doktrynalne; wskazania katechetyczne; wskazania liturgiczne; wskazania duszpasterskie¹¹⁷.

Warto w tym miejscu zauważyć, że Komisja swoimi zainteresowaniami obejmowała wiele różnorodnych obszarów pastoralnych, zarówno teoretycznych, organizacyjnych, jak i praktycznych. Owocem prac działających przy Komisji podkomisji były dokumenty podejmujące zagadnienia szczegółowe. Dla przykładu w maju 1963 r. rozesłano „Instrukcję dotyczącą wczasów kapłańskich”,¹¹⁸ w lutym 1965 r. referat „Organizacja Wydziału Duszpasterskiego przy Kurii Biskupiej”,¹¹⁹ w sierpniu 1970 r. opracowanie „Znaczenie Credo Pawła VI dla Kościoła”¹²⁰.

Komisja wypowiadała się również w najbardziej nabrzmiałych kwestiach społecznych, czego dowodem jest jej zdecydowany głos w sprawie utrudnień budownictwa sakralnego. List z prośbą o pilne zwołanie w tej sprawie nadzwyczajnego posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski przewodniczący i członkowie wystosowali do kard. Stefana Wyszyńskiego 13 stycznia 1972 r. W dokumencie znalazły się słowa:

„Donosimy także, żeśmy między innymi obradowali w poczuciu głębokiej odpowiedzialności o wielkich potrzebach duszpasterskich polskiego Ludu Bożego, a wśród nich uważamy za sprawę największej wagi i wysoce nagłą budowę wystarczającej liczby kościołów, bez których staje się niemożliwym jakiegokolwiek duszpasterstwo w coraz liczniejszych zurbanizowanych okolicach Polski”. [...]

¹¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 26, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

¹¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 223, Pismo arcybiskupa Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 19 I 1962 r.

¹¹⁷ *Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa członków Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1963, ss. 275.

¹¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 268-276,

¹¹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 299, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 13 II 1965 r.

¹²⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 143, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 1 VIII 1970 r.

„Uważamy za konieczne aby cały Episkopat Polski zaangażował się całym swym potencjałem w sprawę budowy nowych świątyń, choćby najskromniejszych, i pomógł Waszej Eminencji w jego zbyt osamotnionej pozycji w tej walce”¹²¹.

Od początku lat sześćdziesiątych XX w. kierunki pracy duszpasterskiej Kościoła katolickiego w Polsce wyznaczyły trzy podstawowe inicjatywy: Wielka Nowenna, obchody Millennium Chrztu Polski i Sobór Watykański II¹²². To ostatnie wydarzenie było przedmiotem refleksji abpa Bolesława Kominka również w kontekście prac Komisji Duszpasterskiej. Na jej posiedzeniu w styczniu 1963 r. mówił o nowej eklezjologii, konieczności zjednoczenia chrześcijan oraz awansie świeckich¹²³.

Pod koniec 1965 r. rozpoczęto studia nad modernizacją i dostosowaniem działalności Komisji do współczesnych posoborowych wyzwań duszpasterskich. W styczniu 1966 r. „Ocenę działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu i perspektywy na przyszłość” przesłał na ręce kard. Stefana Wyszyńskiego o. Stanisław Nawrocki SJ¹²⁴. Kolejne opracowanie autorstwa jezuita – „Sugestie na temat rozwoju działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu” trafiło do Prymasa Polski już w marcu 1966 r.¹²⁵ Główne założenia nakreślił przewodniczący Komisji w referacie „Duszpasterstwo w Polsce w okresie posoborowym – perspektywy”¹²⁶ oraz w szczegółowych dyrektywach¹²⁷. W tym drugim dokumencie sformułował wiele ogólnych postulatów: 1) konieczność utworzenia Komisji Posoborowej, której zadaniem będzie realizacja uchwał Soboru Watykańskiego II; 2) opracowanie Małego Katechizmu Soborowego; 3) przeprowadzenie w 1967 r. misji parafialnych w oparciu o eklezjologię soborową; 4) zapoznanie z dokumentami soborowymi duchowieństwa diecezjalnego, zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich; 5) korzystanie w pracy duszpasterskiej ze współczesnych badań socjologicznych, które uwzględniają zachodzące zmiany społeczne¹²⁸. Większość powyższych propozycji

¹²¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, k. 9, Adres członków Komisji Duszpasterstwa Ogólnego skierowany do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 13 I 1972 r.

¹²² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 39-43, Protokół z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa Episkopatu Polski, Kraków, 28-29 XII 1966 r.

¹²³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 231-232, Protokół z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa Episkopatu Polski, Zakopane-Księżówka, 14-15 I 1963 r.

¹²⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 350-356, Stanisław Nawrocki SJ, Ocena działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu i perspektywy na przyszłość.

¹²⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 388-396, Stanisław Nawrocki SJ, Sugestie na temat rozwoju działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu.

¹²⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 398-410, Bolesław Kominek, Duszpasterstwo w Polsce w okresie posoborowym – perspektywy.

¹²⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 411-412, Dyrektywy, jaki ma przedstawić Episkopatowi sam Ks. Abp Przewodniczący z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa w Tarnowie w dniach 22 i 23 lipca 1966 r.

¹²⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 411, Dyrektywy, jaki ma przedstawić Episkopatowi sam Ks. Abp Przewodniczący z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa w Tarnowie w dniach 22 i 23 lipca 1966 r.

poddanych zostało wnikliwej ocenie Komisji Głównej Episkopatu Polski podczas posiedzenia 30 sierpnia 1966 r.¹²⁹

Wspomnijmy również, że w okresie kierowania Komisją przez Bolesława Kominka realizowane były ogólnopolskie programy duszpasterskie. Ich hasła przewodnie wskazywały na główne kierunki aktywności. Warto zauważyć, że przynajmniej w pierwszych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II bardzo mocno promowano treści soborowe. Rok duszpasterski 1966/1967 ustanowiony został „Rokiem Soborowym”, a przyświecało mu hasło „Odnowa Soborowa początkiem Nowego Tysiąclecia pod dalszym protektoratem Matki Bożej Królowej Polski”¹³⁰; rok 1967/1968 – „Sobór Watykański II – szkoła życia”¹³¹. W kolejnych latach akcentowano natomiast chrystocentryczny wymiar eklezjologii soborowej, dlatego hasło roku 1968/1969 brzmiało „Jezus Osobowy i Mistyczny”¹³²; roku 1969/1970: „Jezus Chrystus działający w Sakramentach św. przez łaskę”¹³³; roku 1970/1971: „Jezus Chrystus jako droga, prawda i życie”¹³⁴; roku 1971/1972: „Jezus Chrystus – światłością narodów”¹³⁵.

Podsumowując należy stwierdzić, że od początków przewodniczenia Komisji przez Bolesława Kominka ważnym zadaniem stało się przygotowywanie: 1) listów pasterskich kierowanych do wszystkich wiernych; 2) dokumentów pastoralnych służących formacji duszpasterskiej; 3) szczegółowych wytycznych dotyczących realizacji ogólnopolskich programów duszpasterskich na poziomie całego kraju, poszczególnych diecezji, parafii; 4) dni skupienia krajowych duszpasterzy stanowych, zawodowych specjalistycznych. Trzy ostatnie cele Komisji realizowane były ściśle we współpracy z dyrektorami Wydziałów/Referatów Duszpasterskich poszczególnych kurii diecezjalnych.

Asystent kościelny i przewodniczący Komisji *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski (1968-1974)

Jednym z postulatów wpływających z nauczania Soboru Watykańskiego II było większe zaangażowanie Kościoła katolickiego w problematykę współczesnego świata. Zadanie to wypełniać miała m.in. utworzona na mocy Motu proprio *Catholicam Christi Ecclesiam* Pawła VI z 6 stycznia 1967 r. Papieska Rada *Iustitia et Pax*¹³⁶. Wy-

¹²⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 74-75, Protokół KGEP, Warszawa, 30 VIII 1966 r.

¹³⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 414, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 25 VIII 1966 r.

¹³¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 86, Plan duszpasterski na rok 1967/68.

¹³² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 367, Duszpasterski rok Pański 1969/1970. Program duszpasterski.

¹³³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 175, Program kaznodziejski na rok 1969/1970.

¹³⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 95-107, Program duszpasterski na rok 1970/71.

¹³⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 384, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 17 II 1972 r.

¹³⁶ J. M. Dyduch, *Papieska Rada Świeckich i Papieska Komisja „Iustitia et Pax”*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny”, 25 (1982), nr 1-2, s. 198.

znaczono jej troskę o nauczanie społeczne Kościoła, promowanie pokoju i działania na rzecz sprawiedliwości. *Novum* stanowił fakt, iż po raz pierwszy wśród członków tego typu ciała przeważali katolicy świeccy (aż 10 spośród początkowo 13, a ostatecznie 16). Jednym z nich był wybitny historyk filozofii prof. Stefan Swieżawski. Natomiast większość konsultorów stanowili duchowni¹³⁷.

Pierwsze posiedzenie Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* odbyło się w Rzymie 17-25 kwietnia 1967 r.¹³⁸ Już podczas tego spotkania zaproponowano, by utworzyć krajowe Komisje *Iustitia et Pax* przy poszczególnych konferencjach episkopatów. Wstępne pismo w tej sprawie arcybiskup Bolesław Kominek przekazał do Sekretariatu Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* 27 grudnia 1967 r. Proponowano w nim objęcie funkcji przewodniczącego przez prof. Czesława Strzeszewskiego, asystentem kościelnym miał być arcybiskup wrocławski¹³⁹. Zatwierdzenie obu kandydatur nastąpiło podczas posiedzenia 106. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 25 stycznia 1968 r.¹⁴⁰ O fakcie tym profesor Czesław Strzeszewski został powiadomiony w piśmie kard. Stefana Wyszyńskiego z 12 lutego 1968 r.¹⁴¹ W liście z 20 marca 1968 r. prof. Czesław Strzeszewski – mimo pewnych oporów – zakomunikował przyjęcie decyzji Prymasa Polski. O swoich rozterkach pisał:

„Muszę jednak zaznaczyć, że na dwukrotne zapytanie J. E. Ks. Arcybiskupa B. Kominka raz osobiste, drugi raz za pośrednictwem ks. dr J. Kruciny wyraziłem opinię, że przewodniczącym Komisji *Iustitia et Pax* powinien być członek Episkopatu i dla świeckiego ta funkcja byłaby zbyt trudna do wypełnienia. Dlatego też tylko w duchu pokory i posłuszeństwa przyjmuję tę zaszczytną funkcję z wielkim wahaniem i obawą. Podtrzymuje mnie na duchu to, że liczę na łaskawą pomoc i opiekę J. E. Ks. Arcybiskupa, jako asystenta kościelnego”¹⁴².

Ostatecznie – po konsultacjach z abpem Bolesławem Kominkiem 30 kwietnia 1968 r. – przedstawiony został skład Komisji zatwierdzony cztery dni później na Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Czołową rolę odgrywali prof. Czesław Strzeszewski (przewodniczący) i abp Bolesław Kominek (asystent kościelny). Wśród pozostałych członków było dziewięciu duchownych i trzech świeckich: bp Ignacy Tokarczuk, bp Kazimierz Majdański, ks. Józef Majka, ks. Franciszek Olszewski, ks. Joachim Kondziela, ks. Jan Krucina (sekretarz), o. Tadeusz Ślipko SJ, o. Władysław Skrzydlewski OP, ks. Witold Zdaniewicz SAC, prof. Stefan Swieżawski, doc. Jerzy

¹³⁷ T. Piec, *Pięćdziesiąt lat działalności Papieskiej Rady Iustitia et Pax. Próba bilansu*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 10 (2018), nr 1 (18), s. 203-24.

¹³⁸ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 2-4, Sprawozdanie z pierwszego posiedzenia Papieskiej Komisji „*Iustitia et Pax*”, Rzym, 17-25 IV 1967 r.

¹³⁹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 38, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Sekretariatu Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax*, Roma, 27 XII 1967 r. [dokument w j. francuskim].

¹⁴⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/235, k. 37, Protokół 106. KPEP, Warszawa, 24-25 I 1968 r.

¹⁴¹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 40, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴² AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 41, Pismo Czesława Strzeszewskiego do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Lublin, 20 III 1968 r.

Ozdowski, doc. Andrzej Świącicki¹⁴³. Inauguracja działalności Komisji *Iustitia et Pax* miała miejsce w domu arcybiskupim we Wrocławiu w dniach 5-6 listopada 1968 r.¹⁴⁴ Ogromny wkład organizacyjny i koncepcyjny arcybiskupa Kominka zauważalny był od początku obrad, które otworzył jako gospodarz miejsca:

„Mówca podkreślił, że Krajowa Komisja IUSTITIA ET PAX powinna służyć realizacji uchwał Soboru Watykańskiego II. Uchwały te nie są przecież czymś dowolnym, lecz ideałem wiążącym, normą, wzorem działania w Kościele. Ks. Abp Kominek mocno zaakcentował, że Sobór nie wyrzekł się katolickiej nauki społecznej, lecz wyrastając w atmosferze wielkich społecznych encyklik Jana XXIII, naukę tę pogłębił w konstytucji 'Gaudium et spes', którą z kolei uzupełniły encykliki Pawła VI: 'Ecclesiam suam' i 'Populorum progressio'¹⁴⁵.

W dalszej części swego referatu nakreślił zadania, jakie przed Komisją stawił Episkopat Polski. Były to: 1) pielęgnowanie i szeroka popularyzacja katolickiej nauki społecznej; 2) badanie autonomicznych wartości kultury polskiej; 3) opracowanie dokumentów poświęconych analizie poszczególnych działów kultury narodowej oraz przewyżniającego kompleksy katolików autentycznego wkładu katolicyzmu w dziedzinę kultury polskiej¹⁴⁶.

Podczas drugiego posiedzenia Komisji, które odbyło się w Lublinie 10 kwietnia 1969 r. abp Bolesław Kominek omówił zagadnienie udziału komisji w kontaktach z narodami Europy Wschodniej, w szczególności relacjami ze Związkiem Sowieckim. Wśród spraw bieżących zwracano uwagę na konieczność przygotowania komentarzy do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym oraz do Encykliki *Populorum progressio*. Priorytetem stało się przygotowanie dokumentu o kulturze chrześcijańskiej w Polsce¹⁴⁷. Omówiono go w podczas sesji zwołanej do Warszawy 21 maja 1969 r.¹⁴⁸ Dalsze prace komisji, kierowanej od lutego 1970 r. przez pasterza Kościoła wrocławskiego, przyniosły owoce w postaci m.in.: opracowania komentarza do *Gaudium et spes*; sympozjów poświęconych kulturze narodowej; uruchomieniu stałego sekretariatu Komisji we Wrocławiu. Powołano ponadto trzy pod-

¹⁴³ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 44, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zawiadamiające o powołaniu składu Komisji Iustitia et Pax, Warszawa, 15 VIII 1968 r.

¹⁴⁴ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 48-59, Sprawozdanie z pierwszej plenarnej sesji Krajowej Komisji Iustitia et Pax odbytej we Wrocławiu w dniach 5 i 6 listopada 1968 r.

¹⁴⁵ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 49-50, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴⁶ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 50, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴⁷ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 92-94, Protokół nr 3 z obrad rozszerzonego Prezydium Komisji Iustitia et Pax, Lublin, 10 IV 1969 r.

¹⁴⁸ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja Iustitia et Pax, sygn. II 17/92, k. 105, Protokół nr 4 z obrad drugiej plenarnej sesji Krajowej Komisji Iustitia et Pax, Warszawa, 21 V 1969 r.

komisje: doktrynalną (patronat abpa Bolesława Kominka), wychowania (patronat bpa Ignacego Tokarczuka), diagnostyczną (patronat bpa Kazimierza Majdańskiego)¹⁴⁹.

W kontekście zwiastunów kryzysu ekonomicznego, którego apogeum przypa-
dło na przełom lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w., wysoko należy oce-
nić trafność tez zawartych w *votum* zatytułowanym „Ewangelizacja we współcze-
snej sytuacji w Polsce”. Dokument przygotowany pod kierownictwem – wówczas
już kardynała – Bolesława Kominka został przekazany w drugiej połowie września
1973 r. Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax* w Rzymie. Stosunkowo niewielkie opra-
cowanie składało się z czterech krótkich rozdziałów: 1) Warunki ewangelizacji; 2)
Środki ewangelizacji; 3) Metody ewangelizacji ku większej sprawiedliwości i pokoju;
4) O większą sprawiedliwość dla ludzi pracy. Szczególnie niepokojąco wybrzmiewa
lista negatywnych zjawisk społecznych zawarta w ostatnim podrozdziale. Jest ona
dowodem destrukcyjnego charakteru modelu społecznego funkcjonującego w PRL,
a zarazem wielkiej wrażliwości na ludzkie cierpienie i niesprawiedliwość przewodni-
czącego Komisji *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski¹⁵⁰.

Przewodniczący Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski (1970-1972)

Jak już wspomiano, w latach 1970-1972 kwestie dotyczące unormowania sta-
tus kościelnego Ziem Zachodnich i Północnych stały się przedmiotem działalności
Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Została ona utwo-
rzona podczas 117. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 15 stycznia 1970 r.¹⁵¹
Komisja powołana została, by nadzorować wszystkie działania episkopatu związane
z likwidacją stanu tymczasowości polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach
Odzyskanych. Szczególnym zadaniem było przygotowanie propozycji nowego po-
działu kościelnego na tamtym obszarze. W jej skład weszli: abp Bolesław Kominek
(przewodniczący), bp Paweł Latusek, bp Franciszek Jop, bp Wilhelm Pluta i bp Jó-
zef Drzazga¹⁵². Ponadto w kontaktach przewodniczącego Komisji z władzami PRL
często uczestniczył sekretarz generalny Episkopatu Polski bp Bronisław Dąbrowski.
Warto zwrócić uwagę, że – poza bpem Pawłem Latuskiem – członkami Komisji byli
rządcy z Ziem Zachodnich i Północnych, którzy 22 maja 1967 r. podniesieni zosta-
li do rangi administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis* z pełnymi prawa
biskupów rezydencjalnych¹⁵³. Szerszy skład podaje natomiast Kazimiera Jaworska,

¹⁴⁹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 116-121, Spra-
wodanie z plenarnego posiedzenia Krajowej Komisji *Iustitia et Pax*, Wrocław, 19 II 1970 r.; AAW, SPP,
Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 72, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹⁵⁰ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 195-198, Ewan-
gelizacja we współczesnej sytuacji w Polsce.

¹⁵¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246, k. 66, Protokół 117. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1970 r.

¹⁵² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246, k. 58, Protokół 117. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1970 r.

¹⁵³ S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą Totus Tuus Poloniae Populus*,
„Kościół w Polsce. Dzieje i kultura”, t. 12 (2013), s. 135.

która podkreśla, że wchodzili do niej również biskupi sufragani, choć pomija bpa Pawła Latuska. Według badaczki członkami gremium byli: abp Bolesław Kominek (przewodniczący), bp Bronisław Dąbrowski, bp Franciszek Jop, bp Wacław Wycisk, bp Antoni Adamiuk, bp Józef Drzazga, bp Jan Obłąk, bp Julian Wojtkowski, bp Lech Kaczmarek, bp Wilhelm Pluta, bp Jerzy Stroba i bp Ignacy Jeż¹⁵⁴.

Działalność Komisji sprowadzała się do trzech aspektów: 1) duszpasterskiego; 2) koncepcyjno-studyjnego; 3) prawno-finansowego. Do jej pierwszych zadań należało przygotowanie uroczystości 25. rocznicy ustanowienia polskiej hierarchii kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zaplanowano je na 3-6 maja 1970 r. Decydujący wpływ na ich kształt miał gospodarz uroczystości abp Bolesław Kominek. Bogaty program obejmował: nabożeństwo dziękczynne w archikatedrze wrocławskiej, uroczystą otwartą sesję episkopatu, nawiedzenie przez biskupów wybranych parafii archidiecezji, odsłonięcie tablicy upamiętniającej kard. Augusta Hlonda¹⁵⁵. Elementem obchodów było również posiedzenie 119. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, w trakcie której przyjęto projekt „Orędzia na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych”¹⁵⁶. Dokument autorstwa wrocławskiego hierarchy zawierał rys historyczny Ziem Zachodnich i Północnych oraz ich związków z Polską, przywoływał wybitne postacie z dziejów Kościoła katolickiego oraz omawiał wkład Kościoła katolickiego w rozwój i odbudowę po zakończeniu drugiej wojny światowej¹⁵⁷.

Innymi ważnymi tematami obrad Komisji była kwestia organizacji terytorialnej przyszłych diecezji na ziemiach Zachodnich i Północnych¹⁵⁸ oraz nowej regulacji prawnej własności kościelnej na tym obszarze. Od 10 lutego 1970 r. przewodniczący Komisji uczestniczył w prowadzonych z rządem PRL rozmowach dotyczących mienia kościelnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Przygotowywane przez władze państwowe projekty rozwiązań prawnych początkowo nie zadawały strony kościelnej, która wniosła wiele poprawek. Propozycje zmian zostały – w wyniku wielokrotnie prowadzonych rozmów – przyjęte. Uwzględniały one szereg uwag wniesionych przez biskupów¹⁵⁹. Szacowano, że na mocy uchwalonej 23 czerwca 1971 r. Ustawy o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych

¹⁵⁴ K. Jaworska, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych na rzecz zmiany statusu administracji kościelnej na terytorium przyłączonym do Polski po II wojnie światowej*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostołkiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, s. 58-59.

¹⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 67, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/248, k. 28, Protokół 119. KPEP, Wrocław, 4-6 V 1970 r.

¹⁵⁷ *Orędzie Episkopatu Polski z archikatedry wrocławskiej na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 596-601.

¹⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/252, k. 50-51, Protokół 123. KPEP, Warszawa, 27-28 I 1971 r.

¹⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/253, k. 60-61, Protokół 124. KPEP, Warszawa, 31 III – 1 IV 1971 r.

na Ziemiach Zachodnich i Północnych Kościół katolicki uzyska prawo własności 4700 kościołów i kaplic, 1500 budynków i 830 ha gruntów rolnych. W rzeczywistości tylko łączny obszar nieruchomości przekazanych Kościołowi katolickiemu wyniósł 4317,66 ha¹⁶⁰.

Jak już sygnalizowano, abp Bolesław Kominek inicjował w większym gronie ekspertów prace analityczno-planistyczne mające na celu reformę kościelnych struktur administracyjnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Podczas posiedzenia Komisji we Wrocławiu 3 grudnia 1970 r. opracowano projekt, który stał się podstawą założeń bulli Pawła VI z 28 czerwca 1972 r.¹⁶¹ Administracja apostolska w Gorzowie Wielkopolskim – zgodnie z propozycją bpa Wilhelma Pluty – miała być podzielona na trzy diecezje: gorzowską ze stolicą w Gorzowie Wielkopolskim, szczecińską ze stolicą w Szczecinie i kołobrzeską ze stolicą w Kołobrzegu. Z kolei abp Bolesław Kominek proponował, by archidiecezja wrocławska została podzielona na dwie jednostki kościelne: archidiecezję wrocławską (część wschodnia) ze stolicą we Wrocławiu (1400 tysięcy mieszkańców) i diecezję legnicką (część zachodnia) ze stolicą w Legnicy (1100 tysięcy mieszkańców). We wnioskach końcowych ze spotkania zwracano uwagę, że ewentualny podział archidiecezji wrocławskiej ma charakter drugorzędny. Pierwszoplanowe znaczenie miała natomiast delimitacja administratury apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim¹⁶².

Podpisany 7 grudnia 1970 r. – cztery dni po obradach Komisji – układ pomiędzy PRL a RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków pozwalał optymistycznie ocenić stan dotychczasowych prac nad reformą struktur kościelnych i jednocześnie zachęcał do ich finalizacji. W lutym 1971 r. abp Bolesław Kominek zaproponował by w projekcie podziału dokonano korekty granic polegającej na wyłączeniu z diecezji gorzowskiej powiatu głogowskiego i włączeniu go do archidiecezji wrocławskiej. Postulat ten nie został jednak przyjęty. W kwietniu 1971 r. pełna dokumentacja zawierająca m.in. pismo Prymasa Polski oraz szczegółowe mapy zostały przekazane Kurii Rzymskiej. Równolegle 26 kwietnia 1971 r. wystosowany został „Memoriał Ordynariusza Wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI”, w którym ponowiono prośbę o nadanie kanonicznej sankcji administraturze apostolskiej Dolnego Śląska poprzez ustanowienie archidiecezji wrocławskiej. Odpowiedź Pawła VI zawierała zapewnienie o życzliwości wobec problemu uporządkowania statusu polskiej administracji kościelnej, jednak uzależniała wydanie bulli

¹⁶⁰ D. Walencik, *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice 2013, s. 105-128.

¹⁶¹ K. Jaworska, *Projekt podziału polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych (3 grudnia 1970 roku)*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 12:2013, nr 1 (22), s. 230.

¹⁶² K. Jaworska, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych na rzecz zmiany statusu administracji kościelnej na terytorium przyłączonym do Polski po II wojnie światowej*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI Episcoporum Poloniae coetus*, s. 61-62.

od ostatecznych uregulowań międzynarodowych, co odsunęło decyzję papieską do czerwca 1972 r.¹⁶³ Po ratyfikacji układu między PRL a RFN przez *Bundestag* (17 maja 1972 r.), *Bundesrat* (19 maja 1972 r.) oraz Radę Państwa PRL (26 maja 1972 r.) możliwe było zakończenie starań o normalizację polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych¹⁶⁴.

Bullą „*Episcoporum Poloniae coetus*” wydaną 28 czerwca 1972 r. Paweł VI dostosował jednostki kościelne na Ziemiach Zachodnich i Północnych do nowych warunków politycznych poprzez: 1) utworzenie diecezji opolskiej ze stolicą w Opolu, podporządkowanej metropolii wrocławskiej, jej ordynariuszem został bp Franciszek Jop; 2) utworzenie diecezji gorzowskiej, ze stolicą w Gorzowie Wielkopolskim, podporządkowanej metropolii wrocławskiej, jej ordynariuszem został bp Wilhelm Pluta; 3) utworzenie diecezji szczecińsko-kamińskiej ze stolicą w Szczecinie, podporządkowanej metropolii gnieźnieńskiej, jej ordynariuszem został bp Jerzy Stroba; 4) utworzenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej ze stolicą w Koszalinie, podporządkowanej metropolii gnieźnieńskiej, jej ordynariuszem został bp Ignacy Jeż; 5) odnowienie archidiecezji wrocławskiej ze stolicą we Wrocławiu, jej ordynariuszem został abp Bolesław Kominek; 6) wyłączenie diecezji warmińskiej z metropolii wrocławskiej i włączenie do metropolii warszawskiej; 7) wyłącznie diecezji gdańskiej spod bezpośredniej podległości Stolicy Apostolskiej i włączenie do metropolii gnieźnieńskiej¹⁶⁵.

Uregulowanie dokonane na mocy papieskiego dokumentu pozwalało na formalne zakończenie działalności Komisji. Wniosek w tej kwestii przedłożony został Radzie Głównej Episkopatu Polski 29 września 1972 r.¹⁶⁶ Reasumując należy wskazać, że działalność Komisji – mimo jej bardzo krótkiego istnienia – przyniosła wymierne efekty dla Kościoła katolickiego w Polsce w postaci uznania prawnego stanu majątkowego, a w niektórych sytuacjach rozszerzenia go oraz uregulowania struktury administracyjnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Członek Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczyńności/ Duszpasterstwa Dobroczynnego Episkopatu Polski (1958-1967)

Ponad trzydziestoletnia aktywność Bolesława Kominka związana była z pracą w Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego, zwaną również Komisją Caritas. W marcu 1962 r. została ona przekształcona w Komisję Dobroczyńności, a w kwietniu 1965 r. otrzymała nazwę Komisji Duszpasterstwa Dobroczynnego¹⁶⁷.

¹⁶³ K. Jaworska, *Memorial ordynariusza wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI (Wrocław, 26 kwietnia 1971 roku)*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 11:2012, nr 1 (20), s. 220-222.

¹⁶⁴ R. Masalski, *Bulla Episcoporum Poloniae coetus – geneza i konsekwencje*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura”, t. 12 (2013), s. 149.

¹⁶⁵ Cały tekst papieskiej bulli zamieszczony został m.in. w: P. Raina, *Arcybiskup Bronisław Dąbrowski. Portret*, Warszawa 2008, s. 186-188.

¹⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, k. 181-182, Protokół RGEP, Warszawa, 29 X 1972 r.

¹⁶⁷ M. Stepien, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 32.

Ks. Bolesław Kominek, jako administrator apostolski Śląska Opolskiego, w latach 1945-1951 pełnił funkcję sekretarza, a od 1958 r. członka Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczynności/Duszpasterstwa Dobroczynnego. Na początku lat pięćdziesiątych XX w. Komisję do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego tworzyli: kard. Adam Stefan Sapieha (przewodniczący), bp Teodor Kubina, bp Jan Lorek, bp Czesław Kaczmarek, bp Karol Pękala, administrator apostolski ks. Edmund Nowicki, administrator apostolski ks. Bolesław Kominek¹⁶⁸. W marcu 1962 r. w jej skład wchodził: abp Eugeniusz Baziak (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Jan Lorek, bp Karol Pękala, bp Juliusz Bieniek, bp Edmund Nowicki, ks. Karol Dłopolski (sekretarz), ks. Michał Kliszko, o. Zachariasz Ruszkowski OFMCap¹⁶⁹.

Do najważniejszych zdań tego ciała – szczególnie po zawłaszczeniu w 1950 r. przez władze komunistyczne „Caritasu” – należało utworzenie alternatywnych struktur kościelnych zdolnych prowadzić rozdział pomocy dla najuboższych oraz promować dzieła miłosierdzia w życiu codziennym¹⁷⁰. Działania te podejmowano na trzech poziomach: parafialnym, diecezjalnym i ogólnopolskim. W tym celu 17 stycznia 1959 r. przyjęto trzy odrębne regulaminy duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej – właściwe dla każdego z poziomów¹⁷¹. W „Regulaminie dla duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce” zapisano, że: szerzy ducha miłosierdzia chrześcijańskiego; koordynuje działalność kościelnej dobroczynności w Polsce; przyjmuje i zajmuje się dystrybucją środków pomocy, zaofiarowanych na potrzeby ubogich i chorych w kraju; dba o rozwój wiedzy i zakresu działalności charytatywnej¹⁷². Ponadto w styczniu 1959 r. ustanowiono zwoływaną periodycznie – w czasie sesji Komisji – Radę Sekretariatu.

Nowe kierunki działania Komisji określone zostały podczas posiedzenia zwołanego do domu rekolekcyjnego Episkopatu Polski „Księżówka” w Zakopanem 22 stycznia 1963 r. Abp Bolesław Kominek wskazał wówczas na: 1) konieczność włączenia w prace Komisji nowych, młodych biskupów, współdziałanie z innymi komisjami, potrzebę co najmniej dwukrotnego zwoływania posiedzeń w ciągu roku; 2) monitoring sytuacji i potrzeb charytatywnych w diecezjach, budzenie ducha charytatywnego wśród kapłanów i alumnów, większego rozbudzenia zainteresowania dziełami miłosierdzia wśród świeckich; 3) pełną akceptację dla nominacji związanych z promocją dzieł charytatywnych w „Księżówce”; 4) wzmocnienie udziału członków Żywego Różańca oraz tercjarzy w działaniach charytatywnych – szczególnie w parafiach obsługiwanych przez jednego kapłana – poprzez wyznaczenie im do wykonania konkretnych zadań¹⁷³.

¹⁶⁸ *Ibidem*, s. 31.

¹⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 120, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁰ D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000, s. 305 i n.

¹⁷¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 152-155, Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w parafii; Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w diecezji; Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce.

¹⁷² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 155, Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce.

¹⁷³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 319-320, Sprawozdanie z sesji Komisji Episkopatu do spraw miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce, Zakopane-Księżówka, 22 I 1963 r.

Członek Komisji Maryjnej Episkopatu Polski (1958-1974)

Przez ponad piętnaście lat Bolesław Kominek był członkiem Komisji Maryjnej Episkopatu Polski. Odręczną notatkę kard. Stefana Wyszyńskiego dotyczącą nominacji biskupa Bolesława Kominka na członka komisji odnajdujemy w aktach Komisji Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski. Decyzja zapadła podczas 52. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski 5 września 1958 r.¹⁷⁴ Na początku lat sześćdziesiątych XX w. skład Komisji przedstawiał się następująco: kard. Stefan Wyszyński (przewodniczący), bp Zdzisław Goliński, abp Bolesław Kominek, bp Antoni Pawłowski, bp Jan Czerniak, bp Bronisław Dąbrowski, o. Anzelm Radwański OSPPE, o. Paweł Kosiak OSPPE, o. Bernard Przybylski OP, ks. Antoni Kitliński, ks. Kazimierz Majdański, ks. Stefan Piotrowski¹⁷⁵. Zmiany personalne spowodowały, że w grudniu 1966 r. tworzyli ją: bp Stefan Bareła (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Kazimierz Józef Kowalski, bp Antoni Pawłowski, bp Lucjan Bernacki, bp Jan Czerniak, bp Jerzy Modzelewski, bp Bronisław Dąbrowski, bp Tadeusz Etter, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Stefan Piotrowski, ks. Hieronim Kocyłowski, ks. Antoni Kitliński, o. Bernard Przybylski OP, o. Teofil Krauze OSPPE, ks. Edmund Boniewicz SAC, ks. Zbigniew Kraszewski, ks. Marian Piątkowski, o. Paweł Kosiak OSPPE, o. Andrzej Ludwik Krupa OFM¹⁷⁶.

Obecność Bolesława Kominka w pracach Komisji Maryjnej Episkopatu Polski podyktowana była zapewne jego przewodnictwem Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego. Kard. Stefan Wyszyński – realizując począwszy od końca lat pięćdziesiątych XX w. program Wielkiej Nowenny – wiązał pracę duszpasterską z formami religijności maryjnej, silnie ukierunkowanymi na kult Ikony Jasnogórskiej. W tym duchu – w ramach przygotowań do Soboru Watykańskiego II – 15 marca 1962 r. Konferencja Episkopatu Polski podjęła decyzję o przeprowadzeniu w całym kraju „Czuwań Soborowych”¹⁷⁷. Realizacja tego zadania w głównej mierze powierzona została Komisji Maryjnej oraz Komisji Duszpasterstwa Ogólnego.

Program „Czuwań Soborowych” objął aż cztery odsłony, które odpowiadały czterem kolejnym sesjom Soboru Watykańskiego¹⁷⁸. W 1962 r. – w czasie trwania I sesji soborowej – były to „Czuwania Soborowe z Maryją Jasnogórską”. W 1963 r. – w okresie obrad II sesji soborowej – realizowano „Soborowy Czyn Dobroci”¹⁷⁹.

¹⁷⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 42, Odręczna notatka Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zawierająca projekt pisma powiadamiającego o nominacji; AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/181, k. 114-115, Protokół 52. KPEP, Jasna Góra, 5 IX 1958 r.

¹⁷⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 119, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/63, k. 36, Komisja Maryjna skład ustalony w grudniu 1966 r.; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, s. 34.

¹⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 129, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁸ Z. S. Jabłoński, *Inicjatywy Maryjne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa–Pasierbiec 2007, s. 50–52.

¹⁷⁹ AAW, SPP, Sobór Watykański II, Czuwania Soborowe, sygn. II 17/324, k. 16-22, „Soborowy Czyn Dobroci”, Wytyczne Episkopatu Polski w sprawie pracy duszpasterskiej w czasie II sesji Soboru Watykańskiego II, Warszawa, 13 marca 1963 r.

Podczas III sesji soborowej w 1964 r. zaproponowano, by program duszpasterski nosił hasło „Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru”. W 1965 r. – w trakcie IV sesji soborowej – temat czuwań brzmiał: „Oddanie w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła za wolność Kościoła”¹⁸⁰.

„Czuwania Soborowe” znalazły również szeroki oddźwięk w poszczególnych diecezjach. W archidiecezji wrocławskiej już latem 1962 r. arcybiskup Bolesław Kominek wydał „Instrukcję w sprawie Czuwania Soborowego w archidiecezji wrocławskiej na okres od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1962 roku.” W dokumencie tym określono między innymi, że „Czuwanie Soborowe” będzie natężeniem modlitwy i napięciem troski wokół doniosłych spraw Kościoła, którym poświęcony jest Sobór Powszechny.¹⁸¹ Następnie nakreślono cel „Czuwania Soborowego”: pragnienie katolików zgromadzonych wokół Matki Bożej Jasnogórskiej przyjscia z pomocą papieżowi Janowi XXIII w jego największym dziele, jakim był Sobór. Określono również maryjny charakter „Czuwań Soborowych”, które miały wyrażać się we wzywaniu pomocy Dziewicy Wspomożycielki i w skupieniu wokół obrazu Pani Jasnogórskiej. W dalszej części „Instrukcji...” zamieszczono wskazania szczegółowe, w których opisane zostały praktyki religijne: w okresie całego trwania Soboru, w każdą z sobót oraz w dzień czuwania soborowego wyznaczonego indywidualnie dla każdej parafii¹⁸².

Ważnym zadaniem dla Komisji Maryjnej było kontynuowanie drogi, którą wyznaczały programy Wielkiej Nowenny oraz „Czuwań Soborowych”. Dlatego podczas posiedzenia Komisji Maryjnej w Gnieźnie 29-30 grudnia 1965 r. określone zostały jej szczegółowe zadania na następne lata: 1) czuwanie nad ponawianiem i realizacją Ślubów Jasnogórskich; 2) czuwanie nad przebiegiem nawiedzenia kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, szerzenie i pogłębianie praktyki oddania Matce Bożej w niewolę za Kościół na wszystkich poziomach (indywidualnym, rodzinnym, społecznym); 3) kontynuowanie prac w grupach stanowo-zawodowych w duchu idei „Tych Dwoje”; 4) organizowanie ośrodków duszpasterskich i poradni rodzinnych oraz młodzieżowych w sanktuariach maryjnych, głównie celem budzenia ducha apostołstwa; 5) podtrzymywanie myśli i praktyk sobót Królowej Polski oraz Apelu Jasnogórskiego¹⁸³.

Udział w pracach Komisji Maryjnej Episkopatu Polski inspirował abpa Bolesław Kominka do starań o odrodzenie i popularyzację miejsc kultu maryjnego. Służyły

¹⁸⁰ A. Smagacz, *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra”, r. 21 (2014), s. 394.

¹⁸¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 138.

¹⁸² *Instrukcja w sprawie „Czuwania Soborowego” w archidiecezji wrocławskiej na okres od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1962 roku*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne. Pismo Urzędowe Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu” sierpień – wrzesień 1962, r. XVII, nr 8-9, s. 220-224.

¹⁸³ T. Siudy, *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi Maryjnej*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa–Pasierbiec 2007, s. 28-29.

temu m.in. koronacje cudownych wizerunków. W archidiecezji wrocławskiej 3 lipca 1966 r. miała miejsce koronacja romańskiej figury Maryi z Dzieciątkiem w Bardzie Śląskim zwanej Dolnośląską Strażniczką Wiary¹⁸⁴.

Członek Komisji Soborowej Episkopatu Polski (1963-1970)

Niezwykłe twórczy wkład Bolesław Kominek wniósł w prace Soboru Watykańskiego II oraz – utworzonej jeszcze w kwietniu 1959 r. – Komisji Soborowej Episkopatu Polski¹⁸⁵. Członkiem Komisji został 18 grudnia 1963 r., podczas 79. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, kiedy po doświadczeniach I i II sesji soborowej dokonano znaczącego rozszerzenia jej składu¹⁸⁶. Tworzyli ją wówczas: abp Antoni Baraniak (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Józef Drzazga, bp Jan Jaroszewicz, bp Lech Kaczmarek, bp Piotr Kałwa, bp Michał Klepacz, bp Kazimierz Józef Kowalski, bp Ignacy Świrski, bp Karol Wojtyła, bp Andrzej Wronka, ks. Wincenty Granat oraz o. Bernard Przybylski OP. W tym składzie Komisja działała aż do końca 1969 r. W 1970 r. została przekształcona w Komisję do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II¹⁸⁷.

Przypomnijmy, że abp Bolesław Kominek uczestniczył tylko w I i IV sesji Soboru Watykańskiego II (11 października – 8 grudnia 1962 r. oraz 14 września – 8 grudnia 1965 r.)¹⁸⁸. Przeszkody czynione ze strony najwyższych władz partyjno-państwowych w postaci odmowy wydania paszportu na wyjazd do Rzymu, nie powstrzymały jednak hierarchy od aktywnego udziału w pracach studyjnych i eksperckich, ściśle powiązanych z członkowstwem w Komisji Soborowej Episkopatu Polski. Podkreślić należy, że jako jeden z nielicznych polskich biskupów Bolesław Kominek był członkiem soborowej Komisji do Spraw Apostolstwa Świeckich oraz Komisji do Spraw Prasy i Widowisk¹⁸⁹.

Szczególną rolę odegrał przy redakcji kolejnych wersji schematu XVII – będącego zapowiedzią schematu XIII, z którego powstała Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Najprawdopodobniej na przełomie 1963 i 1964 r. pod kierownictwem arcybiskupa przygotowany został całościowy projekt tego dokumentu. Pod koniec kwietnia 1964 r. opracowanie zwane projektem war-

¹⁸⁴ *Z dawna Polski Tysiąc Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymanów 1990, s. 269-271.

¹⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18-19 XII 1965 r.

¹⁸⁷ M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 242.

¹⁸⁸ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 199.

¹⁸⁹ J. Pater, *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, s. 184.

szawsko-wrocławskim zostało przekazane kard. Stefanowi Wyszyńskiemu¹⁹⁰. W następnym miesiącu Prymas Polski złożył je – jako propozycję Episkopatu Polski – do Sekretariatu Generalnego Soboru Watykańskiego II¹⁹¹. Łaciński maszynopis liczący 42 strony podzielony został na 13 obszernych rozdziałów poprzedzonych wstępem. Z uwagi na wyjątkowość tego dokumentu przytoczmy tytuły, proponowanych przez zespół arcybiskupa Bolesława Kominka poszczególnych rozdziałów: 1) o misji Kościoła w świecie; 2) o naturze świata i człowieka; 3) o Kościele i podstawowym odniesieniu do świata; 4) o działalności Kościoła w świecie; 5) o Kościele i prawie do życia; 6) Kościół wobec zagadnień (obowiązków, powinności) rodziny i małżeństwa; 7) Kościół wobec różnych stowarzyszeń społecznych; 8) o Kościele i przesłankach godziwego utrzymania obywateli; 9) o Kościele, wiedzy i postępie; 10) o Kościele wobec systemów ekonomicznych i politycznych; 11) o stosunku Kościoła do kultur i cywilizacji dzisiejszego świata; 12) o stosunku Kościoła do niechrześcijan i niewierzących; 13) o Kościele otwartym na przyszłość¹⁹². Tekst, jak już wspomniano, był owocem pracy zespołowej bliskich arcybiskupowi teologów wrocławskich i warszawskich. Znaczącą rolę w tym gremium odgrywał ks. prof. Eugeniusz Tomaszewski (1918-1978), wybitny teolog fundamentalista, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu¹⁹³.

Porównując propozycje abpa Bolesława Kominka oraz późniejszy projekt zespołu krakowskiego, powołanego z inspiracji tamtejszego metropolity, zauważyć można zasadnicze różnice wynikające przede wszystkim z przyjętej metodologii i struktury dokumentu. Opracowanie warszawsko-wrocławskie zawierało szerszy zakres problemowy, w tym treści, które zostały później wyłączone z projektu schematu XIII, a znalazły się w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „*Nostra aetate*” oraz Deklaracji o wolności religijnej „*Dignitatis humanae*”¹⁹⁴.

Podkreślić należy, że Komisja Soborowa Episkopatu Polski w zależności od etapu prac soborowych podejmowała odpowiednie, różnorodne działania. W fazie przygotowawczej nadzorowała związane z Soborem ogólnopolskie inicjatywy duszpasterskie. Z kolei w trakcie obrad koordynowała wystąpienia oraz udział biskupów w pracach komisji redagujących projekty schematów. Natomiast po zakończeniu Soboru Watykańskiego II była odpowiedzialna za realizację uchwał soborowych. Jesienią 1970 r. – podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – jej przewodniczący referował stan odnowy posoborowej:

¹⁹⁰ AAW, SPP, Sobór Watykański II, sesja 3 (14.IX-21.XI 1964), Ojcowie Soborowi z Polski, sygn. II 17/298, k. 78-79 v., List abp. Bolesława Kominka do kard. Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 27 IV 1964 r.

¹⁹¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 105.

¹⁹² AAW, SPP, Sobór Watykański II, sesja 3 (14.IX-21.XI 1964), Ojcowie Soborowi z Polski, sygn. II 17/298, k. 117-137, Schemat XVII, Projekt Wrocławski [dokument w j. łacińskim].

¹⁹³ Relacja ustna ks. prof. dr hab. Józefa Patera, maj 2017 r.

¹⁹⁴ Szczegółowy przebieg prac nad schematem można prześledzić we wciąż aktualnej publikacji Janusza Zablockiego, *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986, s. 73 i n.

„Omówił również kierunki zadań, jaki aktualnie wylaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.”¹⁹⁵.

Abp Bolesław Kominek doskonale realizował wskazania nakreślone przez metropolitę poznańskiego. W latach 1965-1969 powstał cykl konferencji i rozważań poświęconych tematyce soborowej, którego wybór stanowił zasadniczy trzon wydanej w Paryżu w oficynie *Éditions du Dialogue* książki *Kościół po Soborze*. Publikacja ukazała się jesienią 1969 r. i była pierwszą w języku polskim próbą opisanego dorobku Soboru, która miała służyć aplikacji całego nauczania soborowego w życie Kościoła. Praca składała się z trzech części. W pierwszej zatytułowanej „Nowy okres Kościoła” arcybiskup opisał fenomen Soboru, jego charakterystyczny styl pracy oparty na dialogu, otwartości i szacunku. Hierarcha dostrzegał w tym wydarzeniu autentyczny przełom w życiu Kościoła. Na drugą część składają się trzy rozważania: „Odkrycie wspólnoty” (przybliżające nauczanie o Kościele zawarte w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*, kapłaństwie i roli świeckich); „Diaconia” (poświęcone Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*); „Świadectwo” (omawiające konsekwencje wiary w życiu). W części trzeciej znalazły się dwa szkice „Poszukiwanie” i „Żywotność Kościoła”, w których zarysował kierunki rozwoju teologii oraz postawił diagnozę dotyczącą Kościoła katolickiego i religijności w Polsce.

* * *

Setna rocznica powstania Konferencji Episkopatu Polski oraz czterdziesta piąta rocznica śmierci kard. Bolesława Kominka skłaniają nas do głębokiej refleksji nad dorobkiem pastoralnym i eklezjalnym wybitnego wrocławskiego hierarchy. Przedstawiona analiza, oparta na niepublikowanych dotąd materiałach źródłowych z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego, zespół: Sekretariat Prymasa Polski, ukazuje wielopłaszczyznowe i wielowątkowe zaangażowanie w problematykę duszpasterską, dobroczynną, maryjną, społeczno-polityczną, szczególnie zaś Ziemi Zachodnich i Północnych. W tej ostatniej materii – na tle całej Konferencji Episkopu Polski – wrocławski biskup odegrał kluczową i pierwszoplanową rolę. Był inspiratorem i autorem wielu memoriałów kierowanych do Stolicy Apostolskiej oraz uczestnikiem i koordynatorem prac studyjnych służących reformie struktur administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz obejmujących całościowo polską prowincję kościelną. Mimo ograniczeń ze strony władz państwowych, jego aktywność soborowa stanowi oryginalny polski wkład w dzieło Soboru Watykańskiego II, a przygotowane przez arcybiskupa wrocławskiego

¹⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/250, k. 40, Protokół 121. KPEP, Warszawa, 3-4 IX 1970 r.

„Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim” z 18 listopada 1965 r. pozostaje trwałym fundamentem pojednania polsko-niemieckiego.

Dr Michał Białkowski, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (białkowski@umk.pl)

Słowa kluczowe: Episkopat Polski; Bolesław Kominek; Konferencja Episkopatu Polski; Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski; Komisja Duszpasterska/Duszpasterstwa Ogólnego; Komisja Iustitia et Pax; Komisja do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych; Komisja do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczynności/Duszpasterstwa Dobroczynnego; Komisja Maryjna; Komisja Soborowa

Keywords: Episcopate of Poland; Bolesław Kominek; Conference of the Polish Episcopate; Main Committee or General Council of the Polish Episcopate; Committee on Pastoral Care/General Ministry; Commission Iustitia et Pax; Committee on Church Affairs in Western and Northern Lands; Committee on Christian Charity; Marian Commission; Council Committee

ABSTRACT

The aim of the article is to present the profile of Bolesław Kominek, who played a significant role in the work of the Conference of the Polish Episcopate and its specialist committees. Formally, since 1954 he was a member of ECP, but participated in meetings since the end of 1956.

The research problem is to characterise his activity, which included several areas of action: the preparation of pastoral letters, addresses and pastoral words; participation in the formation of relations with the authorities of the Polish People's Republic; contribution to regulating the status of the Catholic Church in the Western and Northern Lands; study work related to the reorganization of the structures of the Polish ecclesial administration; contacts with the Holy See; episcopal conferences and participation in Vatican gatherings. An important part of his engagement at the Episcopal Conference of Poland was work in specialist committees.

During his twenty years of ministry, Bishop Bolesław Kominek was a member of the following bodies: The Pastoral Commission/General Pastoral Ministry of the Episcopate of Poland – President from 1958 to 1974; Commission Iustitia et Pax of the Episcopate of Poland – ecclesial assistant and chairman from 1968 to 1974; Commission for the Church in the Western and Northern Lands of the Episcopate of Poland – President from 1970 to 1972; Commission for Christian Charity/Charitable Ministry of the Episcopate of Poland – member from 1958 to 1967; the Marian Committee of the Episcopate of Poland – member from 1958 to 1974; Polish Episcopal Council Commission – member from 1963 to 1970.

The author puts forward the hypothesis that the activity of the Wrocław hierarch, rich in many initiatives, not only shows the scope of his pastoral engagement, but allows to discover the depth of Bishop Kominek's vision of the Church, better assess his impact on post-war ecclesial reality and appreciate the role of the spokesperson of Polishness in Western and Northern Lands.

The text is based on unpublished archival materials and on the basis of the literature of the subject.